

Přínos nízkoprahového zařízení z hlediska trávení volného času dětí a mládeže

Bc. Jana Váňová

Diplomová práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana Váňová**
Osobní číslo: **H140378**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Přínos nízkoprahového zařízení z hlediska trávení volného času dětí a mládeže**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti trávení volného času uživatelů nízkoprahového zařízení pro děti a mládež.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvalitativního výzkumu prostřednictvím rozhovorů.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DUKOVÁ, Ivana, Martin DUKA a Ivanka KOHOUTOVÁ. Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3880-2.

HOFBAUER, Břetislav. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-x.

MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

PÁVKOVÁ, Jiřina. Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 8071787116.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Eva Machů, Ph.D.**
Ústav školní pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: **1. prosince 2015**

Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2016**

Ve Zlíně dne 1. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 11. 4. 2016

.....

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá osobností dítěte v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež v Bystřici pod Hostýnem z hlediska uspokojování základních psychických potřeb. Zaměřuje se na hlavní motivační činitele, které děti přivádějí do nízkoprahového zařízení a na celkový přínos tohoto zařízení pro jeho uživatele. Teoretická část vymezuje psychologické zákonitosti týkající se osobnosti dítěte, motivace jeho chování a základních psychických potřeb. Popisuje náročné životní situace, rizikové faktory v životě dítěte a také se zabývá možnostmi prevence. Dále se zaměřuje na problematiku výchovy ve volném čase a na poslání nízkoprahového zařízení.

Klíčová slova:

Osobnost dítěte, rizikové faktory, motivace chování, základní psychické potřeby, prevence, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

ABSTRACT

This thesis deals with the personality of a child in a low-threshold facility for children and youth in Bystřice pod Hostýnem in terms of satisfying basic psychological needs. It focuses on the main motivational factors that children bring into a low-threshold facility and total benefits of this facility for its users. The theoretical part defines psychological laws regarding the child's personality, behavior and motivation of his basic psychological needs. Describes the difficult life situations, the risk factors in a child's life and also deals with the possibilities of prevention. It also focuses on education in leisure time and the mission of low-threshold facility.

Keywords:

Child's personality, risk factors, behavioral motivation, basic psychological needs, prevention, Low-threshold facility for children and youth.

Mé poděkování patří Mgr. Evě Machů, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky při zpracování diplomové práce. Zároveň bych chtěla poděkovat pracovníkům a klientům SOS Kajuty za jejich vstřícný přístup a ochotu při realizaci rozhovorů.

Mé velké díky patří také mé rodině, především za trpělivost a vnitřní podporu po celou dobu mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 OSOBNOST DÍTĚTE V SOCIÁLNÍM OHROŽENÍ	12
1.1 DÍTĚ V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ	15
1.2 MOTIVACE CHOVÁNÍ	17
1.3 ZÁKLADNÍ PSYCHICKÉ POTŘEBY	20
2 DÍTĚ V NÁROČNÝCH ŽIVOTNÍCH SITUACÍCH.....	24
2.1 RIZIKOVÉ FAKTORY V ŽIVOTĚ DÍTĚTE	25
2.2 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	28
2.3 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	30
3 VÝCHOVA A VOLNÝ ČAS	33
3.1 NÍZKOPRAHOVÉ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	35
3.2 POSLÁNÍ A CÍLE NÍZKOPRAHOVÉHO ZAŘÍZENÍ.....	37
3.3 SOS KAJUTA.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	42
4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	43
4.1 CÍL VÝZKUMU	43
4.2 POJETÍ VÝZKUMU	43
4.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	45
4.4 VÝZKUMNÝ VZOREK A ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	45
5 VLASTNÍ VÝZKUM	47
5.1 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH RESPONDENTŮ	47
5.2 VÝSTUP OTEVŘENÉHO KÓDOVÁNÍ	49
5.2.1 Změna k lepšímu	49
5.2.2 Vztahy a komunikace	52
5.2.3 Nabídka aktivit	55
5.2.4 Odměny	58
5.3 VÝSTUP AXIÁLNÍHO KÓDOVÁNÍ.....	60
5.4 VÝSTUP SELEKTIVNÍHO KÓDOVÁNÍ	62
5.4.1 Vztahy k centrální kategorii	62
5.5 SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	64
6 ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	68
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	76
SEZNAM TABULEK.....	79

ÚVOD

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež plní v naší společnosti velmi důležitou úlohu. Poskytují dětem, které žijí v sociálně znevýhodňujícím prostředí, prostor k trávení volného času a tím chrání společnost před vznikem nežádoucích společenských jevů. Ekonomická situace našich rodin není příznivá a zájmové kroužky jsou pro spoustu dětí z různých příčin nedostupné. Mnoho dětí tak tráví svůj volný čas na ulici bez dohledu dospělých a tím je ohrožena jejich výchova i bezpečnost.

Umět dobře využít svůj volný čas je pro každého jednotlivce velmi důležité i z hlediska přípravy na pozdější profesní život. Děti si ve volném čase volí činnosti, zájmy, které předurčují jejich pozdější zaměření. Pokud nejsou vedeny k žádné zájmové činnosti, jsou značně ochuzeny a v pozdějším věku, kdy si vybírají školu a později pracovní zařazení často neví, jakým směrem by se měly ubírat.

Při výběru tématu diplomové práce jsem byla do velké míry ovlivněna svou profesí. Jako sociální pracovníce na městském úřadě jsem často v kontaktu s rodinami, které žijí na hranici životního minima a jejich možnosti jsou velmi omezené. Děti v těchto rodinách často trpí nedostatkem pozornosti, protože jejich rodiče jsou až příliš zaujati svými existenčními problémy. Často doma nemají svůj vlastní koutek, kde by si mohly hrát nebo dělat domácí úkoly a jsou do značné míry zatíženi nepříznivou rodinnou situací. Jejich dětský svět je ochuzen o spoustu podnětů k radosti, protože se stávají obrazem svých utrápených rodičů.

Přínos nízkoprahového zařízení pro děti a mládež je po všech stránkách obrovský. Děti zde nalézají nejen spoustu zajímavých činností, ale především klidné a bezpečné prostředí, kde mohou trávit svůj volný čas. Dětem je zde dána velká šance využít svých možností k jejich rozvoji, který by v případě absence takového zařízení směřoval spíše ke vzniku rizikového chování.

Diplomová práce je rozdělena do dvou oblastí, na oblast teoretickou a praktickou. Ústředním tématem teoretické části je dítě žijící v sociálně znevýhodněném prostředí, které nás bude provázet i v části praktické. V první kapitole se zaměříme na osobnost dítěte v sociálním ohrožení, na zákonitosti vývoje v období dospívání a vymezíme si motivaci chování a základní psychické potřeby. Další kapitola pojednává o odolnosti dítěte v náročných životních situacích, charakterizuje rizikové faktory a možnosti prevence rizikového chování i z hlediska sociálně-právní ochrany.

Ve třetí kapitole se budeme zabývat výchovou ve volném čase a možnostmi trávení volného času v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Popíšeme si poslání a cíle tohoto zařízení a konkrétně se zaměříme na nízkoprahové zařízení SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem.

V praktické části se zaměříme na přínos nízkoprahového zařízení v Bystřici pod Hostýnem z pohledu uživatele, pokusíme se zjistit, jaké hlavní motivační činitele děti přivádějí do tohoto zařízení a jakým způsobem dochází k uspokojování jejich základních psychických potřeb. V rámci výzkumu budeme vycházet z teorie čtyř přání, jejímiž autory jsou psychologové Thomas a Znaniecki, kteří se zabývali otázkou motivace lidského chování. Praktickou část budeme realizovat formou kvalitativního výzkumu prostřednictvím rozhovorů s uživateli nízkoprahového zařízení.

Cílem diplomové práce je zmapování nového zařízení pro děti a mládež v Bystřici pod Hostýnem, zda je přínosem pro město i pro jeho uživatele. Zjištěné informace budou poskytnuty pro účely zpracování souhrnné zprávy o tomto zařízení jako jedné z aktivit Strategického plánu města Bystřice pod Hostýnem, který bude v roce 2016 aktualizován. Záměrem této práce je také přispět k osvětě veřejnosti v otázkách trávení volného času dětí a mládeže jako prevence nežádoucích společenských jevů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OSOBNOST DÍTĚTE V SOCIÁLNÍM OHROŽENÍ

Pojetí osobnosti z psychologického hlediska je charakterizováno třemi odlišnými přístupy. Někteří autoři hovoří o osobnosti jako o problému celistvosti člověka, jiní zdůrazňují, že osobnostní celistvost není dána skladbou nějakých rysů, ale je výsledkem určitého směřování života člověka. Hovoří o osobnosti jako o ústředním tématu ve smyslu vyrovnávání se s okolím a se sebou samým. Třetí pojetí osobnosti řeší problém, který spočívá především v naší potencialitě plně rozvinout naše vlohy a realizovat svůj jedinečný svéráz, vyjádřit smysl svého života. Každý z nás od svého narození v sobě nese široké spektrum možností něco dokázat, někým se stát, ale mnohé z toho, co se v nás mohlo rozvinout, zůstalo nevyužito z několika důvodů. Například proto, že žijeme v nepříznivých sociálních poměrech nebo v narušených mezilidských vztazích. (Helus, 2003, s. 29 – 30)

Vágnerová (1997, s. 5 – 6) uvádí, že osobnost funguje jako integrovaný celek, který je typický pro každého jedince a který je ve svých charakteristických rysech i relativně stabilní. Osobnost v průběhu života prochází zákonitou proměnou psychických vlastností a procesů ve vztahu k vlastním tělesným znakům, ve vztahu k vnějšímu prostředí a ve vztahu k sobě samému. Každá osobnost je součástí určitého prostředí, které ji ovlivňuje a na které ona sama reaguje specifickým způsobem. Vždy se jedná o interakci jedince a prostředí.

Od početí dítěte prochází různými situacemi, které ovlivňují celou jeho osobnost. Velkou roli v jeho životě hraje připravenost rodičů na jeho příchod. Pokud rodiče s radostí očekávají narození dítěte a rodičovství si plánují, poskytují mladému člověku pevný základ pro celý jeho budoucí život. V současnosti se však vyskytují stále častěji rodiny s dětmi, které jsou nechtěné a které pociťují od prvních dnů svého života citový deficit, který jim způsobuje těžkosti zejména v sociálních vztazích.

Člověk je vybaven vrozenými dispozicemi reagovat určitým způsobem v oblasti prožívání a chování. Vrozený základ osobnosti tvoří temperament, emoce a pudy a také dispozice k rozvoji různých schopností, zejména inteligence. Temperament je vrozenou dispozicí, kterou lze ovlivňovat jen do určité míry. Mezi obecné rysy temperamentu mimo jiné patří osobní tempo, intenzita a hloubka emocí a také odolnost citového prožívání vůči dalším vlivům. (Vágnerová, 1997, s. 38 – 39)

Pokud je dítě na základě svých vnitřních dispozic spíše slabou a nevyrovnanou osobností, bez správného výchovného působení svých rodičů se bude neustále potýkat s různými problémy.

Problematiku temperamentu u dětí útlého věku zkoumali tři američtí badatelé, Thomas, Chess a Birch, kteří se zaměřili na temperamentové charakteristiky z pohledu celkové úrovně aktivity, pravidelnosti biorytmu, soustředěnosti, intenzity reakcí a emočního ladění. Jejich závěrem byly tři základní temperamentové typy. Typ snadno vychovatelného dítěte, u kterého převažuje dobrá nálada, rychle se přizpůsobuje novým situacím a zajímá se o nové věci. Typ obtížně vychovatelného dítěte se vyznačuje spíše záporným citovým laděním, pomalým přizpůsobováním se změnám a tendencí vyhýbat se novým podnětům. Typ pomalého dítěte se vyznačuje spíše apatií, je mrzuté, bez velkých výkyvů nálad. Zejména u dětí druhého a třetího typu je nutné počítat se zvýšenými nároky na vhodné výchovné postupy, protože je zde reálné nebezpečí vývoje v konfliktní a těžko zvladatelnou osobnost. Pro psychický vývoj dětí je důležité již od prvních dnů života uplatňovat takové výchovné postupy, které budou odpovídat danému temperamentu. Konflikty mezi typem temperamentu a stylem výchovy vedou k narušení psychiky, k poruchám ve vztazích a selhávání ve škole. (Helus, 2003, s. 35 – 36)

Každý jedinec se vyznačuje určitými vlastnostmi osobnosti, které jsou stálé a na jejichž základě můžeme předpokládat, jak se zachová a co dokáže (Helus, 2003, s. 31). Vlastnosti osobnosti, které souvisí s morálkou jedince, označujeme termínem charakter. Charakterové vlastnosti se utváří v průběhu života vrůstáním a přetvářením morálního požadavku v niterné mravní založení jedince. Dítě požadavky postupně přijímá a zvnitřňuje ve své osobní morální postoje a zásady, kterými se nadále řídí z vnitřní potřeby. (Helus, 2003, s. 41)

Goleman (1997, s. 270) uvádí, že rozvíjení charakteru je základem demokratické společnosti a emoční inteligence tento základ upevňuje. Nezbytným předpokladem pro rozvoj charakteru je sebeovládání a s tím souvisí schopnost sám sebe motivovat a vést. Schopnost ovládat emoce ovlivňuje sociální chování člověka a otvírá cestu empatii, která vede k lásce, starostlivosti a k altruismu. Chápání světa z pohledu druhého člověka pěstuje toleranci a schopnost akceptovat rozdíly.

Někteří rodiče si ani neuvědomují, jak jsou jejich děti vnímavé a jak hluboko do podvědomí si ukládají způsoby jejich chování a reagování. Později v dospívání, kdy začnou naučené způsoby chování uplatňovat, narážejí na bouřlivé reakce rodičů, kteří je za tyto projevy trestají. V dětech se pak vytváří pocit nejistoty, kdy nerozumí tomu, za co jsou vlastně trestáni, protože dělají pouze to, co se v rodině naučili.

Čáp a Dytrych (1968, s. 103 – 104) uvádějí, že mnoho rysů osobnosti a zejména charakteru se projevuje v náročných životních situacích tím, jaké jsme si osvojily techniky vyrovnávání se s těmito situacemi. Techniky vyrovnávání se s náročnými životními situacemi jsou navyklé způsoby chování, které patří mezi komponenty rysů. Například agresivnost, egocentričnost nebo negativismus jsou rysy, jejichž názvy jsou označením příslušných technik. Introverzi a submisivnost můžeme chápat jako výsledek únikových technik a dominanci jako projev odvozený od agrese.

Pojem agresivita má širší význam a nelze v ní vidět vždy pouze akt fyzického násilí. Znamená určité útočné zaměření vůči něčemu, což může být jakýkoliv problém. K tomu, abychom překážku dokázali zdolat a problém vyřešili, potřebujeme účelně zpracovanou formu agresivity, bez níž bychom nedosáhli pokroku. U dětí se objevuje agresivní zlobení především proto, že nemají dostatek příležitostí k vybití své nahromaděné energie. Jejich přirozenou potřebou je aktivní pohyb, jehož prostřednictvím se uvolňují a zbavují celkového napětí. (Matějček, 1989, s. 255 – 257)

Dalším zdrojem dětské agresivity může být stres, napětí nebo nejistota. V tomto případě je agrese nesocializovaná obrana proti úzkosti. Jsou to například děti, které utíkají před silnějšími a slabšími ubližují. Jejich obranou je útok. Tyto děti nedokážou navázat přátelské vztahy, domáhají se pozornosti, uznání a jejich vnitřní nejistota vyvolává u ostatních odstup. Dalším zdrojem agresivních projevů může být citové neuspokojení dítěte, citová deprivace, vyvolávající tendenci k náhradnímu uspokojení. Děti strádající neuspokojením citových potřeb se zaměřují jen na sebe a své prožitky a působí druhým bolest s pocitem vnitřního uspokojení. Jakoby se domáhaly práva na lásku nebo se mstily za nezasloužené ochuzení. (Matějček, 1989, s. 257 – 258)

Rodiče by měli zajistit svému dítěti dostatek podnětů k rozvoji, aby jeho vrozené dispozice nezůstaly nevyužity. Důležitý je jejich opravdový zájem o dítě, o jeho potřeby, protože jak uvádí Matějček (1989, s. 189 - 190) každé dítě jiné a každé potřebuje něco jiného. Budeme-li chtít s různými dětmi dosáhnout stejného výchovného cíle, optimálního harmonického rozvoje osobnosti, musíme s každým dítětem jednat trochu jinak, s ohledem k jeho individualitě. K tomu potřebujeme dítě dobře poznat, abychom pochopili jeho osobnost a mohli se do něj lépe vcítit.

1.1 Dítě v období dospívání

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 143) vymezují období pubescence ve věku od 11 – 15 let, kdy se objevují první známky pohlavního dospívání. Dále uvádějí, že u většiny dívek trvá tato fáze od 11 – 13 let a u chlapců probíhá vývoj o 1 – 2 roky později.

Lisá a Kňourková (1986, s. 206 – 207) hovoří o druhém negativistickém období, ve kterém mají děti stále rodiče za vzor, ale nechtějí si to přiznat. Napodobují dospělé, ale nerady přijímají jejich rady a na tresty často reagují vzdorem, protože je považují za něco ponižujícího. Pro chlapce je typické že zlobí a neplní své školní povinnosti a dívky jsou často vzdorovité.

Období dospívání je přirozeně bouřlivým obdobím, ve kterém se jedinec přetváří z dítěte na nového člověka. Jedná se o všestranně komplikovaný a nebezpečný věk, ve kterém se výsledky výchovy projevují extrémním chováním a to zejména tehdy, pokud se rodiče dopouštěli vážných chyb, jako je nerespektování osobnosti dítěte. Mladý člověk ztrácí jistotu z dětství a ještě nenachází jistotu vyplývající z dospělosti. Období dospívání je obdobím vzdoru proti autoritám, zejména proti rodičům nebo učitelům. Rizikem tohoto období je příklon k nekonformním hnutím a asociálním skupinám. (Kunák, 2007, s. 21)

Dospívající děti jsou samostatné a nezávislé jen zdánlivě. Mění se jejich nároky na způsoby uspokojování citových potřeb, ale samotná potřeba akceptujícího a bezpečného zázemí rodičovské lásky zůstává. Domov je místem, kde hledají porozumění, povzbuzení, ale také soukromí. Potřebují cítit, že je někdo má rád, že je přijímáno a že má o ně někdo zájem. (Kunák, 2007, s. 22)

Vývojové stadium pubescence bývá také označováno jako střední školní věk. Je věkem plným neklidu, dramatické proměny těla i duše, kdy se jedinec přetváří do jiné podoby. Jedná se o nabývání dospělosti, které souvisí se sexuálním zráním. Psychické a sociální dospívání často nedoručí krok s fyziologickými změnami a mladí lidé se s touto proměnou velmi těžce vyrovnávají. Prožívají hluboké krize, změny nálad, názorů a tužeb a stávají se často pro své okolí nepřijatelnými. (Helus, 2009, s. 248 – 249)

Základními vývojovými úkoly období dospívání je volba povolání a hledání vlastní identity. Mladý člověk hledá odpovědi na základní otázky, kým jsem a jaký jsem, kam patřím a kam směřuji a jaké hodnoty jsou v mém životě nejdůležitější. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 160)

K dalším hlavním vývojovým úkolům patří také uvolnění z přílišné závislosti na rodičích a navazování diferencovanějších vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví. Proces osamostatňování a rozšiřování sociálních vztahů probíhá od útlého dětství a období dospívání je v tomto směru klíčové a rozhodující pro převzetí základních manželských i rodičovských rolí. (Havighurst, 1953 cit. podle Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 152)

Helus (2009, s. 249 – 250) považuje za jeden z hlavních rozvojových úkolů pubescence přijetí vlastního těla jako hodnoty, kterou je potřeba objevovat a chránit. Důležité je vést děti ke správné životosprávě a vychovávat je k aktivnímu trávení volného času.

Dalším z rozvojových úkolů je sebeuvědomění jako chlapce či dívky, respektive muže či ženy a vztah k opačnému pohlaví. Důležité je, jaké vzory děti zaujmou a podnítí k identifikaci. S tím také souvisí přijetí vlastní mužské nebo ženské přirozenosti a akceptace druhého pohlaví. (Helus, 2009, s. 250)

Přijetí svého postavení ve vrstevnických skupinách je dalším rozvojovým úkolem pubescence. Po jedenáctém roce význam vrstevnických skupin prudce narůstá. Izolovanost a samotu dospívající snášejí velmi těžce. V tomto věku převažují vztahy mezi jedinci téhož pohlaví a obstát v očích kamarádů se stává centrální hodnotou usilování. (Helus, 2009, s. 250 – 251)

Počátky vytyčování životních plánů a perspektiv je dalším rozvojovým úkolem zejména v raném školním věku. Souvisí s hledáním odpovědí na otázky, co je třeba pro budoucnost udělat. Pubescent na sebe klade nároky, vytyčuje perspektivy a plány. S tím úzce souvisí hledání a vyjadřování vlastní identity. (Helus, 2009, s. 251 – 252)

Pátým rozvojovým úkolem pubescence je uchování či obnova významu rodinného zázemí jako útočiště nabízejícího porozumění a vyslechnutí nebo poskytnutí pomoci. Rodina už není tím, čím byla pro malé dítě, dochází k postupnému osamostatňování a odcizení. (Helus, 2009, s. 252)

Matějček (1989, s. 228 - 229) považuje střední školní věk za vrcholné období kolektivního života, ve kterém se dětský kolektiv stává významným činitelem. Normy dětské skupiny, do níž dítě patří, stojí před normami rodiny a dítěti velmi záleží na tom, aby bylo druhými respektováno. Dětská skupina má velký pozitivní smysl. Je místem tvořivosti, rozvoje, mezi ostatními se kultivují kamarádské a přátelské city, vědomí solidarity, povinnosti k druhým a také obětavosti. Dále se rozvíjí spolupráce. Cílem není jen hra, ale něco společně podniknout nebo něco dokázat.

1.2 Motivace chování

Chceme-li porozumět lidskému chování, měli bychom se zajímat o to, co lidé chtějí, co je baví, čeho se bojí nebo také v co doufají. Jednoduše řečeno, jak silně a k čemu jsou motivováni. (Říčan, 2010, s. 95)

Pojem motivace je označením pohnutek, které vedou k určitému chování. Obecně se motivace vztahuje na vzbuzování aktivity organismu a zároveň na regulaci jeho chování a na jeho zaměřování určitým směrem. Ze všech psychologických pojmů je pojem motivace nejméně vysvětlen. Nelze ji přímo sledovat a měřit, pouze ji vyvozujeme ze změn v chování. Z nejrůznějších projevů lidí usuzujeme, že příčinou odlišností jednání jsou určité pohnutky, motivy, které mohou být u různých lidí odlišné a mohou se měnit u téhož jedince. Motivace je u každého jedince velmi složitou záležitostí. Nikdy nejsme motivováni pouze jedním motivem, ale vždy komplexem motivů, které jsou vzájemně propojeny a vzájemně se ovlivňují. (Homola, 1972, s. 11 – 12)

Potřeby a motivy jsou dvěma klíčovými koncepty motivace. Potřeby vyjadřují výchozí motivační stav, který nachází určitý objekt činnosti a s ním spojený instrumentální vzorec chování. Motivы vyjadřují uspokojení a jsou to psychologické příčiny chování. (Nakonečný, 1996, s. 29)

Motiv lze definovat jako označení určitých vnitřních podmínek, které vzbuzují a udržují aktivitu člověka a také určují, že se chová určitým způsobem. Určení působnosti motivů je velmi obtížné, proto je také problematické motivy klasifikovat. Na chování nepůsobí jen motivy, ale i osobnostní a vnější podmínky, v nichž působí. (Homola, 1972, s. 13)

Motivy jsou často velmi subjektivní a individuální. Mohou být posilovány nebo potlačeny minulou zkušeností nebo aktuálním stavem. Motiv může vyvolat nebo ovlivnit potřeba, zájem, úspěch, myšlenka nebo také zážitek. Motivační stavy mohou přetrvávat delší dobu, ale někdy zaniknou ještě před dosažením cíle. Je to projevem regulace z důvodu poznání. Někdy mohou nastoupit silnější motivy, které způsobí, že zamýšlené jednání není dokončeno. (Chalupa, 2007, s. 115)

Pro každého jedince je charakteristický relativně stálý soubor motivů, který označujeme jako motivační systém osobnosti. Je uspořádán hierarchicky a jednotlivé motivy nemají stejnou váhu, záleží na jejich vztahu k osobnosti. Motivační systém se vytváří během života jedince

a objevují se v něm rozpory. Konzistentnost motivačního systému závisí na integraci osobnosti. Motivační systém je významným motivačním činitelem, který ovlivňuje celkový osobnostní projev. (Homola, 1972, s. 20 - 21)

V utváření a formování našich motivů hraje značnou roli naše okolí. V různých sociálních prostředích jsou naše motivy zaměřeny na různé objekty a naše volba cílů je závislá na požadavcích sociálních skupin, do kterých patříme. (Homola, 1972, s. 21) Cílevědomost je v životě člověka velmi důležitá. Člověk, který má v životě jasně vytyčený cíl, má usnadněné rozhodování, protože má k čemu upnout svou vůli. Všechno bude posuzovat z hlediska dosažení vlastního cíle. (Říčan, 1973, s. 231)

Na volbu cíle má velký vliv zážitek minulého úspěchu nebo neúspěchu. Úspěšný jedinec si vytváří postoje sebedůvěry a vůle k úspěchu, které ovlivňují očekávání dalšího úspěchu a tím také volbu cíle. (Homola, 1972, s. 172) Ale i prožívání neúspěchu může mít pro dítě pozitivní vliv v tom, že si vypěstuje vytrvalost v překonávání překážek. Pokud bychom dítěti zajistili jen úspěch, v normálním prostředí by se obtížně adaptovalo a příliš snadno se vzdávalo před těžkostmi. Problémem však většinou bývá, abychom dítěti zajistili dostatek úspěchů. (Říčan, 1973, s. 242)

Sociální působení u lidské motivace zdůrazňují psychologové Thomas a Znaniecki, kteří dospěli k závěru, že jednání člověka je motivováno čtyřmi základními přáními a vytvořili teorii čtyř přání, která je společná pro všechny lidi bez ohledu na jejich kulturní příslušnost. Tato následující přání motivují individuální jednání každého člověka:

- 1) Přání nových zkušeností
- 2) Touha po bezpečnosti a jistotě
- 3) Touha po uznání
- 4) Touha po citové odezvě

Přání nových zkušeností se projevuje jako zvědavost, touha po nových dojmech a smyslových zážitcích. Touha po bezpečnosti a jistotě zahrnuje přání mít domov, patřit do sociální skupiny, mít pohodlí nebo také systém hodnot. Touha po uznání zahrnuje tendenci uplatňovat své já, snahu vyniknout v očích druhých, působit kladně na své okolí nebo touhu po moci. Touha po citové odezvě, jako je mateřská láska, přátelství, touha po domově nebo potřeba lásky se projevuje zejména v malých skupinách. (Homola, 1972, s. 130)

Nejběžnější klasifikací motivů je jejich rozdělení na primární a sekundární. V literatuře se s tímto rozdělením můžeme setkat i u potřeb, protože někteří autoři místo termínu motiv

používají termín potřeba. Primární motivy nebo potřeby jsou ty, které jsou založeny na fyziologickém dění v organismu. Sekundárními motivy jsou pak všechny ostatní. (Homola, 1972, s. 94)

Zvláštním druhem motivačních sil jsou zájmy, jejichž základem jsou primární potřeby. Zájem můžeme definovat jako odvozenou potřebu, která se uspokojuje vykonáváním určité činnosti. Zájmy představují tu část struktury osobnosti, kterou můžeme snadno ovlivnit a prostřednictvím vhodného působení vychovatele je můžeme vytvářet záměrně daleko spíše než primární potřeby nebo hodnotové orientace. Záleží na přístupu vychovatele, který dokáže v dítěti zájem o činnost probudit. (Říčan, 1973, s. 196)

Základem veškeré lidské motivace je potřeba činnosti (Říčan, 1973, s. 175). Zejména v dětském věku je jakákoliv aktivita velmi důležitá. Rodiče by neměli podceňovat smysluplné trávení volného času jejich dětí, které je zároveň prevencí proti různým projevům rizikového chování.

Mnoho motivů chování je determinováno odměnami a frustracemi v rodinném životě. Na utváření motivačního systému se podílí harmonické vztahy založené na lásce k dětem a středně omezující disciplína v rodinách. Velmi záleží na tom, zda jsou v rodině jasně stanoveny cíle a hranice, v nichž jsou určeny role všech členů a také na uplatňovaných výchovných metodách, které povzbuzují žádoucí chování a nežádoucí znesnadňují. Významnou roli hraje osobnost otce i matky, celková atmosféra rodiny a úroveň vývoje dítěte. (Homola, 1972, s. 273)

V období dospívání je hlavním motivačním činitelem vlastní já. Mladí lidé se hodnotí z nej-různějších hledisek a vytváří si obraz o sobě samém. Projevují se nové motivující tendence, jako je soutěživost, snaha dosáhnout úspěchu nebo touha po individuální svobodě. (Homola, 1972, s. 274) Silným motivačním činitelem je také vnější zjev. Potřeba konformity se skupinou se projevuje zejména ve stylu oblékání a také ve slovníku. Mladý člověk touží po určitém postavení ve skupině a také si přeje být ostatními vrstevníky uznáván. (Homola, 1972, s. 276 – 277)

Potřeba uznání od vrstevníků je pro mladého člověka velmi významná. Prostřednictvím ocenění si uvědomuje své přednosti, které se snaží stále zdokonalovat, aby byl skupinou přijímán v lepším světle. To má významný vliv na jeho sebepojetí a vytváření vlastní identity.

1.3 Základní psychické potřeby

Potřeby představují základní rovinu zaměřenosti osobnosti, kterou bychom mohli charakterizovat jako společnou orientaci jedince na určité cíle nebo usilování o určité hodnoty. Důležitou součástí je aktivizace jeho schopností, případně celkového psychického i tělesného potenciálu jedince. U některých jedinců není zaměřenost dostatečně rozvinuta, což se projevuje v tom, že dlouhodobě o nic neusilují a málokdy mobilizují své předpoklady k aktivitám, prostřednictvím kterých mohou něčeho dosáhnout. Spoléhají na vnější podněcování odměnami, tresty nebo jinými lákadly, která nejsou dostatečnou hybnou silou rozvoje osobnosti. (Helus, 2003, s. 44)

Často se stává, že zaměřenost osobnosti vždy nevede k vytouženým cílům a uspokojením a v tuto chvíli se mohou objevit různé druhy poruch zaměřenosti, mezi které můžeme zařadit citové deprivace a frustrace. Velmi záleží na odolnosti každého jedince, jakým způsobem na těžkosti reaguje a jak se s nimi vyrovnává, na věku, ve kterém postižení proběhlo a na povaze strádání. Významnou roli hraje pomoc nejbližšího okolí. (Helus, 2003, s. 48 – 49)

Hlavní pozornost je věnována především citové deprivaci v raném věku. Vzniká při odloučení dítěte od rodiny například při předání dítěte do veřejné výchovné instituce nebo přesunem zájmů rodiny z dítěte na jiné problémy. Citovou deprivací trpí i děti s citově chladnou matkou. Takové dítě může být obklopeno všemožnou péčí, ale chybí mu prožitek lásky a vcítění. (Helus, 2003, s. 49) Frustraci označujeme strádání způsobené zmařením cíle, kterého mělo být dosaženo z důvodu překážky. Tato překážka může být vnitřní v podobě malého sebevědomí nebo se může jednat o překážky sociální nebo fyzické. (Helus, 2003, s. 51)

Projevy dětí při dlouhodobém duševním strádání jsou různé. U některých se sníží nároky na přívod podnětů, jsou apatické, pasivní a ve svém duševním vývoji zaostávají. U jiných dětí se naopak nároky na podněty zvyšují. Úporným způsobem se domáhají svého práva na lásku a mohou být útočné vůči druhým dětem, v nichž vidí konkurenci v boji o přízeň dospělých. Pro všechny tyto děti je společný hluboký pocit nejistoty a nedokonale vytvořené vědomí vlastní osoby. (Matějček, 1989, s. 45 – 46)

Matějček (2003, s. 73 – 74) uvádí, že nejde pouze o jednostranný vliv deprivčních podmínek, ale o interakci dítěte s těmito podmínkami. Z této interakce vychází několik typů deprivované dětské osobnosti. Typ relativně dobře přizpůsobený, typ pasivní, sociálně hyperaktivní, sociálně provokující a patologicky hledající náhradní uspokojení za neuspokojení některé základní psychické potřeby.

Členěním základních potřeb se v minulosti zabývala a v současnosti zabývá mnoho autorů. Nejznámější je Maslowova klasifikace potřeb, která je rozdělena do dvou základních kategorií. Na potřeby nižší, kam řadíme potřeby fyziologické, potřeby bezpečí, zčásti afiliační potřeby a potřeby uznání a na potřeby vyšší, které jsou označovány také jako potřeby růstu, kam patří potřeba seberealizace. (Matoušek, 2003, s. 207 – 208)

Maslowova hierarchie potřeb je sestavena podle pořadí naléhavosti. Uspokojení fyziologických potřeb je nezbytné k zachování biologické existence a v případě, že nejsou uspokojeny, mohou zcela ovládnout chování člověka. Hierarchicky vyšší potřeby jsou závislé na uspokojení potřeb nižších. (Říčan, 1973, s. 207 – 209) Pokud dítě strádá nedostatkem lásky nebo bezpečí, nedokáže v sobě rozvinout vyšší potřebu sebeúcty. Neuspokojení níže stojící potřeby jej natolik zatěžuje, že se mu nedostává sil pozvednout se na vyšší úroveň. (Helus, 2003, s. 47)

Alderfer navazuje na všeobecně známou Maslowovu hierarchii potřeb a vymezuje lidské potřeby na existenční, které zahrnují veškeré fyziologické a materiální potřeby, dále vztahové, kam můžeme zařadit potřeby kontaktu a začlenění, a nejvyšší potřeby růstu, seberealizace a tvořivého zasahování do světa. (Řezáč, 1998, s. 39)

Vágnerová (1997, s. 67 – 73) uvádí, že psychické potřeby se rozvíjejí na základě vrozených dispozic, ale jejich vývoj je stimulován působením vnějšího prostředí. Za základní psychické potřeby jsou většinou autorů považovány potřeba bezpečí, sociálních kontaktů, poznání světa, seberealizace a potřeba smyslu vlastní existence. Potřeba bezpečí má z části vrozený charakter se zaměřením na uchování existence, ale má i psychosociální obsah. Je uspokojována pozitivními a spolehlivými vztahy s lidmi, které představují zdroj citové jistoty a bezpečí po celý život. Potřeba lidské společnosti a sociálních kontaktů lidem slouží nejen jako zdroj jistoty a bezpečí, ale jsou i zdrojem specifické zkušenosti. Třetí potřeba poznání světa je zejména potřebou přiměřené orientace ve světě a pochopení základních zákonitostí. Potřeba seberealizace má do značné míry sociální charakter, kdy veškeré projevy jsou porovnávány s ostatními. Lidé představují určitou referenční skupinu, se kterou se jedinec srovnává a ztotožňuje nebo diferencuje. Názory a hodnocení skupiny poskytují zpětnou vazbu a představují určitý základ sebehodnocení. Pátá potřeba smyslu vlastní existence označuje potřebu člověka, dát svému životu určitý smysl.

Matoušek (2003, s. 209 – 211) při členění a kategorizaci psychických potřeb vychází z koncepce Pražské školy vývojové psychologie a psychické deprivace. Uvádí pětici základních

potřeb, která je hierarchicky uspořádána. Jedná se o potřebu stimulace, která označuje optimální přívod podnětů. Nedostatek a nadbytek podnětů je pro člověka nepříjemný a může vyvolávat reakce odvrácení a nezájmu nebo snahu po obnovení optimální podnětové úrovně.

Druhá potřeba smysluplného světa znamená, že dítě se potřebuje orientovat v chaosu podnětů, které se potřebuje naučit rozlišovat. Potřebuje mít kolem sebe svět, kterému rozumí a do něhož je postupně uváděno. Najít smysl v rozdílném uspořádání podnětů, pochopit jejich vzájemný vztah a význam a potřebuje mít kolem sebe lidi a věci, které se chovají určitým pro ně srozumitelným způsobem. Jedině tak se naučí učit se. (Matoušek, 2003, s. 210 – 211)

Třetí potřeba bezpečí je založena na potřebě citového vztahu k mateřské osobě. Je důležité, aby tento vztah byl vzájemný, hluboký, láskyplný a trvalý, neboť jen tak poskytuje dítěti pocit životní jistoty. Umožňuje dítěti naučit se lásku přijímat a později i vracet, podmiňuje jeho základní důvěru vůči světu a zdravou sebedůvěru. Tato potřeba zakotvuje obě předchozí potřeby. (Matoušek, 2003, s. 210 – 212)

Další je potřeba osobní identity nebo také potřeba společenského uplatnění a vlastního místa ve společnosti. Dítě se stává osobností vlivem druhé osoby, uvědomuje si, co se od něj očekává a co očekává od svých blízkých. Za koho se člověk považuje to je obsaženo v jeho každodenních činnostech, starostech a nadějích. Zralá identita předpokládá převzetí sociálních rolí a přijetí vlastních možností a omezení. (Matoušek, 2003, s. 210 – 212)

Pátou potřebou je potřeba otevřené budoucnosti nebo také naděje a životní perspektivy. Pokud dítě prožívá jistotu důvěrného mezilidského vztahu a smysluplný celek nějaké události, může docházet k objevování budoucnosti a jejího významu. Kromě potřeby pevného zázemí má člověk potřebu překonávat svůj současný stav a stávající životní podmínky. Potřebuje mít před sebou budoucnost, která ho neohrožuje a je realizací jeho životních možností. Postoj k budoucnosti souvisí podstatnou měrou s pocitem jistoty, bezpečí a základní důvěrou a sebedůvěrou dítěte. (Matoušek, 2003, s. 210 – 213)

Každá z výše uvedených potřeb se v průběhu života mění a dozrává od nejranějšího dětství. V případě dlouhodobého neuspokojení potřeb dochází k deprivaci, tedy stavu, kdy zmíněné základní životní potřeby nejsou dostatečně uspokojovány. Trvá-li tento stav déle, dochází k podstatnému narušení procesu zapouštění kořenů do světa. (Matoušek, 2003, s. 213)

Psychologové se shodují v názoru, že mimořádný význam má pro dítě potřeba jistoty a bezpečí. Pro dítě je důležité, aby žilo ve stálém prostředí, protože potřeba jistoty je potřebou stability. Vedle této potřeby se zdůrazňuje také potřeba optimální stimulace a nezávislosti,

která se může projevit v tom, na co má dítě vliv a za co má odpovědnost. (Homola, 1972, s. 271 – 272)

Zejména v období dospívání je důležité, aby rodiče postupně uvolňovali vazby s dospívajícím dítětem, aby tak docházelo k naplnění potřeby nezávisle se rozhodovat, dělat vlastní chyby nebo dosahovat vlastního úspěchu. Nenaplnění potřeby nezávislosti může vést k vnitřnímu napětí a poruchám ve vztahu k autoritám. Selhávání dospívajícího v sociálních vztazích vytváří pochybnosti o vlastní osobě, snižuje sebedůvěru a může vést k různým poruchám chování. (Labáth, 2001, s. 20 – 21)

2 DÍTĚ V NÁROČNÝCH ŽIVOTNÍCH SITUACÍCH

Život klade na člověka neustále různé požadavky a organismus se tak dostává do situace nepřetržitého porušování a obnovování dynamické rovnováhy. Důsledkem je vnitřní napětí, které vede člověka k překonání tohoto nepříjemného stavu rozvíjením činnosti, ve které nachází uspokojení jeho potřeby. Tím dochází k obnovování rovnováhy, která se však dříve nebo později znovu naruší vlivem vnějších nebo vnitřních podnětů. (Čáp, Dytrych, 1968, s. 24)

Čáp a Dytrych (1968, s. 24–25) rozdělují náročné situace do tří kategorií. Situace patogenní, které vyvolávají závažné poruchy chování a vážně narušují osobnost, situace frustrující nebo stresové, které způsobují stav konfliktů a prosté náročné situace, kdy uspokojení potřeby není uskutečnitelné běžnými způsoby, ale je nutné vynaložit určité úsilí k překonání komplikující okolnosti.

Dítě se od narození setkává s nejrůznějšími situacemi, které oddalují, narušují nebo maří uspokojování jeho potřeb. V procesu sociálního učení si musí osvojit různé základní techniky, s jejichž pomocí může tyto náročné situace řešit a překonávat. Základní úlohu hrají mezilidské vztahy, které mají rozhodující význam pro uspokojování jeho potřeb. Zvláště významné jsou zkušenosti z raného dětství, které určují způsoby reagování na obtížné situace v dospělosti. (Čáp a Dytrych, 1968, s. 52)

Většina náročných životních situací vzniká u běžně odolného jedince až při kumulaci více zátěžových faktorů a zejména při jejich dlouhodobém působení. U dětí bychom mohli zaregistrovat různé varovné signály, mezi které bychom mohli zařadit nápadnou změnu v chování, útlum, dlouhotrvající skleslost nebo smutek, ztrátu zájmu, proměnlivost nálad nebo také agresivitu. Tyto proměny jsou často doprovázeny i různými poruchami chování, jako je záškoláctví, útky z domova, lhaní, šikana nebo různé závislosti. (Kraus, Poláčková, 2001, s. 196–197)

Rodina je nejpřirozenějším prostředím pro výchovu, pro utváření sociálních vztahů a pro plnění dalších potřeb člověka. Její členové vytváří sociální skupinu, která je modelem společnosti a v níž se dítě učí různým sociálním dovednostem a usiluje o socializaci. Rodina plní několik funkcí, jejichž neplnění vedou ke vzniku možných pochybení a mohou zásadním způsobem ovlivňovat její základní poslání. V této souvislosti se často hovoří o rozvodosti jako významném patologickém jevu a o dalších selháních v rodině na úrovni vztahové, výchovné i sociální. (Vykopalová, 2002, s. 23)

Děti vyrůstající v neúplných rodinách stále přibývá a zvyšuje se počet dětí, které sice mají své biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni se o své dítě postarat (Matoušek, 2003, s. 182). Odmítají svou rodičovskou zodpovědnost a často spoléhají na jiné výchovné instituce, které napraví to, co se při výchově nepodařilo. V mateřských školách se objevují často děti, kterým chybí základní dovednosti odpovídající jejich věku, protože se jim nedostává tolik péče a zájmu, kolik potřebují. Ve srovnání s ostatními jsou pomalejší a těžko tento handicap v pozdějším věku dohánějí.

Většina dětí se dokáže vyrovnat s přechodnou zátěží, ale pokud jsou vystaveny velkému množství problémů, mohou se vyskytnout dlouhodobé chronické poruchy. Mezi rodinné problémy, které přímo nebo nepřímo souvisí s poruchami u dětí, bychom mohli zařadit špatné soužití rodičů, kteří se stále hádají a vytváří atmosféru nejistoty. Tyto rodiny mají často nízké postavení v komunitě, což může negativně ovlivnit vztah dítěte k jeho vrstevníkům. Další problémovou situací je nedostatečně velký byt, ve kterém žije mnoho lidí, což je pro dítě často příčinou frustrace a napětí. Dítě nemá svůj vlastní koutek a v početné rodině se mu nedostává tolik pozornosti, kolik jí potřebuje. Rodiče s velkými osobními problémy také představují pro dítě velkou zátěž. Mohou trpět depresemi, schizofrenií nebo jsou zdravotně postižení a v důsledku toho nejsou schopni zajistit dostatek péče a dohledu pro své dítě. Problémem jsou také nezaměstnaní rodiče, kteří žijí pouze ze sociálních dávek a pro své děti jsou špatným vzorem, protože nedokáží řídit svůj vlastní život. (Train, 2001, s. 38 – 39)

Jak uvádí Vykopalová (2002, s. 18), v dnešní době chybí vzory a pravidla, která by bylo možno napodobovat. Ne příliš důsledně jsou zdůrazňovány společenské normy a etická pravidla a solidarita. Mladí lidé vyhledávají referenční skupiny, které by pomohly vyřešit otázku bariér a možnosti seberealizace a objevují se možnosti řešení nabízející únik a nové prožitky prostřednictvím zkušenosti s drogou.

2.1 Rizikové faktory v životě dítěte

V rodině i ve škole dochází k výrazným změnám ve formách soužití. Přístup rodičů je příliš benevolentní a členové rodiny tráví společný čas čím dál méně. Objevují se konflikty ve způsobu jednání a dítě příliš brzy proniká do světa dospělých a to včetně sociálně rizikových jevů. Vliv rodiny, školy a dalších výchovně vzdělávacích institucí se snižuje. Rodiče a učitelé si často neví rady, jakým způsobem se mají k dětem chovat a co od nich mohou požadovat. (Kraus, Poláčková, 2001, s. 190 – 191)

Kraus a Poláčková (2001, s. 195 -196) uvádějí skupiny dětí, které potřebují zvýšenou pozornost a podporu, protože z důvodu svých vnitřních předpokladů nebo sociálních okolností jsou více než jiní přeurčeni k tomu, aby se dostávali do životních krizí. Jedná se zejména o děti ze znevýhodněného sociokulturního prostředí a to zejména romské děti nebo ze sociálně slabých rodin. Dále děti z dysfunkčních rodin, ve kterých selhává zejména funkce výchovná. Do této skupiny bychom mohli zařadit i neúplné rodiny. Další skupinou jsou děti s lehkou mozkovou dysfunkcí, které trpí poruchou pozornosti s hyperaktivitou. Tyto děti nejsou vybaveny účinnými obrannými mechanismy proti zkratovému chování, a proto často směřují k delikvenci. K ohroženým dětem patří také děti trpící syndromem CAN, týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, jejichž prožitky z dětství mohou vést od neuróz až k závažným psychickým poruchám nebo zvýšené agresivitě. Další skupinu tvoří děti z rodin časově zaneprázdněných rodičů, kteří nevěnují svým dětem dostatek pozornosti a děti bez kvalitně založených zájmů, které se ve volném čase nudí a prožívají pocity životní prázdnoty.

Jako hlavní rizikové faktory umožňující vznik a rozšiřování sociálně patologických jevů ve společnosti jsou považovány jevy, které bychom mohli rozdělit na negativní jevy společenské, rodinné a individuální. Se společenskými změnami souvisí řada změn ve společnosti, které kladou na jedince i na rodinu vysoké nároky. Patří sem například vysoká nezaměstnanost, nutnost rychlé adaptace na nové životní podmínky, nedostatečná etická a právní výchova nebo malá činnost uplatňovaných sankčních a preventivních opatření. Se společenskými změnami souvisí i řada změn v rodině. Příkladem je zveřejňování případů týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Mezi individuální faktory můžeme zařadit poruchy socializace jako výsledek závadového sociálního prostředí. (Vykopalová, 2002, s. 20 - 21)

Pávková (2002, s. 134) uvádí, že k nejčastějším příčinám negativního vlivu rodiny patří neplnění rodičovských povinností, nesprávné výchovné metody a neochota rodičů přijímat kritiku a odbornou pomoc při výchově. Nebezpečím pro dítě je také alkoholismus a kriminální chování v rodině, nízká úroveň mravních a etických hodnot nebo nedostatek citových podnětů a společných hodnotných zážitků. Na dítě nepříznivě působí i rozvod rodičů, absence rodičovského vzoru nebo nové manželství matky nebo otce.

V dobře fungující rodině se zcela přirozeně uspokojují psychické potřeby dítěte. Úplná rodina nebo také nukleární uvnitř vytváří určité subsystemy, jako je subsystem matka – dítě, otec – matka, otec – dítě, mužský a ženský činitel. V nich se realizuje systém rolí, vzorů a vzájemných očekávání. Role jsou rozdělovány na instrumentální, jejichž zástupcem je otec a jeho role představuje převahu aktivity, prakticky účelné činnosti a vůle. Role expresivní,

jejíž nositelkou je matka, spočívá v ochraně a zabezpečení citového zázemí. Oba principy jsou v rodině velmi důležité. (Vykopalová, 2002, s. 25)

Pokud v rodině chybí jeden z rodičů, dítěti se nedostává v rámci socializace důležitého vzoru a nepřítomnost některého rodiče může způsobovat některé poruchy psychického rázu. Po rozvodech bývají většinou děti přidělovány matkám a dětem chybí zastoupení mužského principu. Pokud v rodině chybí otec, hovoříme o paternální deprivaci. Mužský vzor postrádají především chlapci, kteří potřebují autoritu otce. Dítě, které nemá otcovský vzor, se často chová agresivněji. Hůře se také orientuje v okolí rodiny a při volbě povolání. Pokud v rodině chybí matka a dítěti se nedostává mateřské lásky a péče, mluvíme o mateřské deprivaci. Matka poskytuje dítěti citovou jistotu a pocit bezpečí. Je nezastupitelná především v prvních letech života při utváření důvěry v život. Pokud matka neplní své role, lze u dítěte pozorovat poruchy chování. (Vykopalová, 2002, s. 26)

Výchova v neúplné rodině má svá specifika. Dítě potřebuje získat jistotu a musí se plně spolehnout na každé slovo dospělého. Někdy si rodiče neuvědomují, že dítě nemůže zastávat role partnera a spoléhají na něj především po psychické stránce jako na dospělého. Dítě nechce svého rodiče zklamat, ale tuto roli nemůže zvládnout. (Vykopalová, 2002, s. 27)

V dnešní době se často vyskytuje rodina doplněná, kterou tvoří rodič pečující o vlastní dítě a další dospělý, který má případně také vlastní děti. Citová vazba k nevlastním dětem se buduje mnohem déle než k novému manželce a je těžké vyvarovat se srovnání toho, jak se chová k dětem vlastním a nevlastním. Soužití bývá velmi problematické a často v tomto typu rodiny dochází k sexuálnímu zneužívání dětí. Nejčastěji se jedná o zneužívání dcery nevlastním otcem. (Vykopalová, 2002, s. 27 – 28)

V posledních letech se zvýšil počet týraných dětí. Týrání a zanedbávání dítěte bývá definováno jako jakákoliv interakce rodiče s dítětem, nebo chybění této interakce, která dítě poškozují vývojově, emočně nebo tělesně. Společným rysem je necitlivost k potřebám dítěte. Rodina s týraným dítětem patří mezi afunkční rodiny, kde je potřeba okamžitý zásah orgánů péče o dítě. Problematické je však odhalení, ke kterému dochází často jen náhodně nebo pozdě. (Vykopalová, 2002, s. 28 – 29)

Psychické týrání vzniká jako následek nevšímání, ponižování, výsměchu nebo zastrasování. Následkem je vznik trvalých pocitů méněcennosti, stavů úzkosti, nedostatek sebedůvěry a pocitu vlastní nedostatečnosti. Psychické týrání zpravidla doprovází tělesné týrání, sexuální

zneužívání a zejména zanedbávání a jeho následky jsou mnohem dlouhodobějšího charakteru. Zanedbávání vymezila Zdravotní komise Rady Evropy jako jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte nebo dítě ohrožuje. Je chápáno jako neuspokojování tělesných potřeb dítěte a zahrnuje neposkytování přiměřené výživy, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před nebezpečím, neuspokojování citových potřeb, náklonosti, patřičnosti a sounáležitosti. (Vykopalová, 2002, s. 37)

Bakošová (2008, s. 102) přináší poznatky z výzkumu, který byl realizován v rodinách, ve kterých se vyskytlo násilí na dětech. Ve vztahu rodičů k dětem převládala nerovnováha mezi rodiči a dětmi, povrchnost a nadřazený vztah ze strany rodičů. Styl výchovy byl spíše autoritativní, rodiče na své děti často křičeli, ponižovali je a nevěnovali jim svůj čas. Nejohroženější skupinou byli děti ve věku od 11 – 15 let bez rozdílu pohlaví.

Mnoho mladých lidí v období dospívání utíká k různým projevům sociálně patologického chování, protože se v dětství nenaučili žádným dovednostem a neměli žádný pocit zodpovědnosti. V důsledku špatného výchovného působení rodičů si nevybudovali charakter ani volní vlastnosti a v dospělosti nedokážou řešit problémy. Společností jsou často odsuzováni, ale jak mají najít cestu k čestnému a poctivému způsobu života, když k němu nebyli nikým vedeni. (Kunák, 2007, s. 117)

2.2 Prevence rizikového chování

V souvislosti se zvýšením výskytu rizikového chování u dětí a mládeže vydalo v roce 2010 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, které vymezuje aktuální terminologii, popisuje jednotlivé instituce v systému prevence, definuje Minimální preventivní program a doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu rizikových forem chování. (MŠMT, 2010, s. 1)

Základním principem primární prevence u žáků je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, výchova ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování, k rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací v životě dítěte. (MŠMT, 2010, s. 2)

Nové metodické doporučení zavádí novou terminologii - rizikové chování, které nahrazuje pojem sociálně patologické jevy, které byly označeny za pojem sociologický zahrnující fatální jevy ve společnosti, kterými jsou například alkoholismus, krádeže nebo vraždy. Ve

školním prostředí pedagogové pracují spíše s rizikovým chováním, vůči kterému jsou také zaměřena primární preventivní opatření s cílem minimalizovat rizika v chování žáků. Metodické doporučení vymezuje následující rizikové projevy: agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, záškoláctví, závislostní chování, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, poruchy příjmu potravy, negativní působení sekt nebo sexuální rizikové chování. (MŠMT, 2010, s. 1 - 3)

Nejvíce ohroženou skupinou rizikovým chováním jsou děti v období dospívání, protože kromě hledání vlastní identity, mají přirozeně zvýšenou zvědavost, chtějí vyzkoušet nové věci a mají silnou touhu po dobrodružství. Aby byli schopni najít si své místo v sociálním prostředí, potřebují překonat svou sociální plachost a nesmělost. Abychom dětem pomohli toto rizikové období překonat, je třeba hovořit o důsledcích rizikového chování a realizovat preventivní programy. (Kunák, 2007, s. 32)

Prevence rizikového chování je hlavním tématem sociální práce s mládeží a úspěchy v této práci závisí na spolupráci zainteresovaných subjektů, obcí, sociálních pracovníků, soudů, neziskových organizací a soukromých osob. Do systému prevence rizikového chování patří také sociálně-právní ochrana dětí a mládeže a jednotlivé nabídky sociálních služeb. (Martinek, 2008, s. 81 – 82) Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany dětí je preventivní a výchovné působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a tím předcházení vzniku problémů ve vývoji dítěte (Krausová, Novotná, 2006, s. 33).

Prevenici rozdělujeme na primární, sekundární a terciární. Primární prevence je zaměřena na zdravé fungování celé společnosti a je určena především dětem a mládeži, která není zasažena negativními jevy. Sekundární prevence se zaměřuje na rizikové skupiny a jednotlivce, u kterých je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou nositeli negativních jevů. Jedná se především o členy rodiny s nízkou sociokulturní úrovní, děti a mladistvé trávící svůj volný čas bez dozoru a smysluplné náplně, členové skupin s negativistickým a agresivním přístupem k okolí, experimentátoři s drogami nebo lidé hrající na automatech. Terciární prevence je zaměřena na předcházení recidivy a dalšího prohlubování sociální dezintegrace skupin či jednotlivců, kteří jsou nositeli negativního chování. (Bednářová, 2003, s. 91)

K nejvýznamnějšímu sociálnímu prostředí, kde se odehrává primární prevence, je rodina. V rámci prevence bychom se však neměli zaměřovat jen na dítě, ale na celou rodinnou atmosféru, kterou dítě vnímá a vstřebává do svého života. Základem prevence je spolupráce rodičů, kteří mohou s dětmi vhodně trávit volný čas, pomáhat jim získávat důležité sociální

kompetence a vytvářet síť sociálních vztahů. Ideálním prevenčním přístupem rodičů by měla být náročná láska, což znamená, že rodiče by měli svým dětem pomáhat, uspokojovat jejich emoční potřeby a zároveň vymezovat určité hranice, klást požadavky a počínat si cílevědomě. (Kunák, 2007, s. 37)

Pelikán (1995, s. 205) uvádí, že děti by měly být postupně vedeny od útlého dětství nejen k rozšiřování hranic své svobody, ale současně k odpovědnosti za vlastní rozhodnutí. Někteří nevyzrálí jedinci vyžadují zacházení jako s dospělým člověkem v případě práv a nároků, ale odmítají převzít odpovědnost za své činy. Větší míra svobody by měla přinášet vyšší míru odpovědnosti.

Rodiče by měli být pro své děti vzorem. Měli by své děti naučit jak trávit volný čas a hledat možnosti volnočasových aktivit v místě bydliště. Pokud rodiče nemohou volný čas trávit s dětmi z důvodu pracovní vytíženosti, měli by se jim snažit alespoň chvíli věnovat, protože děti velmi ocení, pokud uvidí, že o ně rodiče projevují zájem. (Kunák, 2007, s. 89)

2.3 Sociálně-právní ochrana dětí

V období od narození do dosažení zletilosti je mladý člověk velmi zranitelný a jeho zdravý vývoj vyžaduje v některých případech zvláštní ochranu, aby nebyl vystaven příliš silným negativním vlivům, které by jej mohli ohrozit (Koldinská, 2007, s. 78).

Skutečnost, že děti mají stejná práva jako dospělí a že jejich práva je potřeba chránit speciálními zákony, byla zakotvena v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924 a v Deklaraci práv dítěte přijaté Spojenými národy v roce 1959 kde je uvedeno: „Dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm.“ (Pöthe, 1996, s. 22)

Základními právními předpisy zavazující stát a jím určené orgány a instituce k poskytování sociálně-právní ochrany dětí jsou Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod a významná mezinárodní smlouva Úmluva o právech dítěte. (Krausová, Novotná, 2006, s. 13)

Pro účely Úmluvy se dítětem rozumí lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu není zletilosti dosaženo dříve. Úmluva zahrnuje ochranu práv občanských, politických, ekonomických, sociálních a kulturních, které můžeme rozdělit do čtyř skupin. První skupinu tvoří právo na život a přežití zahrnující právo na přiměřenou životní úroveň, včetně bydlení, zajištění potravy a zdravotní péče. Druhá skupina zahrnuje právo na osobní rozvoj. Patří sem

právo na vzdělání, svobodu myšlení a náboženství, právo na přístup k informacím nebo právo na hru a zábavu. Právo na ochranu proti všem druhům krutosti, ubližování nebo vykořisťování tvoří třetí skupinu a právo na účast nebo-li participaci utváří skupinu čtvrtou. Participací rozumíme právo svobodně vyjádřit své názory a mít slovo v záležitostech týkajících se mé osoby. (Krausová, Novotná, 2006, s. 15 – 16)

Klíčovým právním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje sociálně-právní ochranu jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu jeho oprávněných zájmů, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Mezi hlavní principy právní úpravy patří především nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte. Sociálně-právní ochrana se poskytuje bezplatně, všem dětem bez rozdílu a bez jakékoliv diskriminace. (Krausová, Novotná, 2006, s. 16)

Zákon o sociálně-právní ochraně vymezuje okruh dětí, na které se právní úprava vztahuje. Jsou to zejména děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak narušují občanské soužití. Děti, které se opakovaně dopouští útěků, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění nebo je podezření ze spáchání takového činu. Děti, které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu umístěny do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči nebo jejich umístění v zařízení trvá déle než 6 měsíců. Dále děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu, popřípadě násilím mezi dalšími osobami. A také děti, které jsou žadateli o azyl odloučení od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za výchovu a pokud tyto skutečnosti trvají takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dítěte. (Krausová, Novotná, 2006, s. 25 – 26)

Děti mají právo obracet se na příslušné orgány pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany, a to i bez vědomí svých zákonných zástupců. Současně je stanovena povinnost orgánům a institucím poskytnout dítěti pomoc nebo upozornit na situaci jiný příslušný orgán, který má povinnost pomoc zajistit. Dítě má také právo požádat o informace o všech závažných věcech, které se dotýkají jeho osoby. (Krausová, Novotná, 2006, s. 27 – 28)

Opatření sociálně-právní ochrany dětí v rámci preventivní a poradenské činnosti ukládají povinnost obecním úřadům vyhledávat ohrožené děti, působit na rodiče ve smyslu plnění povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti, projednávat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově, sledovat dodržování stanovených omezení, poskytovat nebo zprostředkovávat rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků na dítě a oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že se jedná o děti vyžadující sociálně-právní ochranu. (Česko, 1999)

Při péči o ohrožené děti zákon dále ukládá obecnímu úřadu zaměřovat svou pozornost na využívání volného času dětí, především u těch, které vyhledávají kontakty se skupinami osob požívajícími alkoholické nápoje, návykové látky nebo páchají trestnou činností, také sledovat dětské projevy nesnášenlivosti a násilí, věnovat pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní, zabraňovat pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní děti, nabízet programy pro využití volného času a spolupracovat se školami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty, které pracují s dětmi. (Krausová, Novotná, 2006, s. 88)

S účinností od 1. ledna 2007 jsou v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, upraveny služby sociální prevence. Cílem těchto služeb je zabraňovat sociálnímu vyloučení dětí, do kterého se dostávají z důvodu sociálně znevýhodňujícího prostředí nebo proto, že jsou ohrožovány trestnou činností jiné osoby. Jedná se o ranou péči, která se poskytuje dítěti a rodičům dítěte do 7 let, které je zdravotně postižené nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivé situace. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, která jsou určena dětem od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy a také sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které se poskytují rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dlouhodobě krizové sociální situace. (Krausová, Novotná, 2006, s. 89)

Tyto služby se poskytují prostřednictvím výchovné, vzdělávací, aktivizační a sociálně terapeutické činnosti, zajišťují zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a napomáhají při uplatňování práv a obstarávání osobních záležitostí. Poskytovateli jsou organizační složky státu a územních samosprávných celků a fyzické nebo právnické osoby, za předpokladu, že mají oprávnění k poskytování sociálních služeb. (Krausová, Novotná, 2006, s. 89 – 90)

3 VÝCHOVA A VOLNÝ ČAS

Volný čas představuje duchovní bohatství společnosti a její významnou systémovou charakteristiku. Za volný čas je považován úsek života, v němž jedinec svobodně na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost. Je to ta část mimopracovního a mimoškolního času, která zbývá po zabezpečení individuálních a rodinných, existenčních a biologických potřeb. Obsah využití volného času v dětství a mládí často vypovídá o vyhraněné profesní orientaci v pozdějším věku. (Sak, 2000, s. 132 – 133)

Volný čas je doba, kdy si své činnosti vybíráme svobodně, děláme je dobrovolně, a které nám přinášejí uspokojení a uvolnění. Do volného času můžeme zahrnout odpočinek, zábavu, zájmové činnosti a zájmové vzdělávání nebo dobrovolnou společensky prospěšnou činnost. Naopak do volného času nepatří vyučování, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek nebo povinnosti spojené s provozem rodiny. Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže je skutečnost, že z hlediska výchovy je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti se ještě nedovedou orientovat ve všech oblastech zájmových činností, a proto potřebují citlivé vedení. Podmínkou účinnosti je dobrovolná účast, nenásilný přístup vychovatele a také pestrost a přitažlivost nabízených činností. (Pávková, 2002, s. 13 - 14)

Hofbauer (2004, s. 13) charakterizuje volný čas jako činnost, do které člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základě svobodného rozhodnutí, a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení. Mezi hlavní funkce volného času řadí odpočinek, zábavu a rozvoj osobnosti.

Výchova ve volném čase zahrnuje veškeré působení založené na dobrovolnosti a vlastní aktivitě podílející se na formování osobnosti. Výchova prostřednictvím aktivit volného času směřuje k utváření individuálních rysů účastníka činnosti a k jeho působení mezi druhými lidmi. Cílem aktivit je osvojovat si nové znalosti, dovednosti a vnitřní kompetence, například prostřednictvím rozvoje individuálního zájmu. Výchova k volnému času zahrnuje podstatu samotného volného času, je klíčem pro otevírání nových možností aktivit, rozvoje člověka a je hnací silou člověka, který udává potřebnou orientaci a dynamiku. (Hofbauer, 2004, s. 18)

Volný čas dětí a mládeže má z pedagogického hlediska dva úkoly. Bezprostřední naplňování volného času smysluplnými aktivitami, tedy výchovu ve volném čase a výchovu k volnému času, která vede jedince k základní orientaci v množství zájmových aktivit a pomáhá najít

takovou oblast zájmové činnosti, která dává možnost uspokojení a seberealizace. Dítě si vytváří návyky pro budoucí trávení volného času. (Pávková, 2002, s. 18)

Z psychologického hlediska je zapotřebí zvážit, zda a do jaké míry a jakým způsobem činnosti ve volném čase přispívají k uspokojování biologických i psychických potřeb člověka. Pedagogické ovlivňování volného času by mělo podporovat aktivitu dětí, poskytovat prostor pro spontaneitu, uspokojovat potřebu nových podnětů a seberealizace, sociálních kontaktů, kladné citové odezvy a poskytovat i pocit bezpečí a jistoty. Činnosti ve volném čase konané dobrovolně a vhodným způsobem motivované a usměrňované poskytují příležitost pro rozvoj všech stránek osobnosti. (Pávková, 2002, s. 17)

Každá výchova ve volném čase má své specifické poslání, cíle a úkoly zvláštním způsobem se podílet na formování osobnosti a napomáhat při začleňování dětí a mládeže do společnosti. Měla by pomáhat při utváření pozitivního vztahu ke světu a k sobě samému. (Kratochvílová, 2004 cit. podle Kunák, 2007, s. 119) Rodina jako primární sociální skupina je prvotním prostředím volnočasového života. Vytváří hmotné podmínky a sociální ochranu, rozvíjí mezilidské vztahy a klade základy hodnotové orientace. (Hofbauer, 2004, s. 56)

Pokud se rodiče svým dětem nemohou dostatečně věnovat, mohou využít různé instituce pro volný čas, které jim do jisté míry poskytují určitou jistotu odborného vedení. Dětem zajišťují pocit bezpečí a jistoty před negativními vlivy prostředí a velkou výhodou je také to, že jeden pracovník může najednou ovlivnit mnoho dětí pozitivním směrem. (Janiš, 2009, s. 29)

Předpokladem pro vytvoření vzájemného vztahu mezi vychovatelem a mladým člověkem je především schopnost vychovatele zaujmout dítě natolik, že bude ochotné přijímat jeho hodnoty, žít podle nich a předávat je dál ve svém životě. Do jisté míry může nahradit i nefunkční rodinu. (Pávková, 2002, s. 53 – 54) Důležité je také jasně vymezit hranice a důsledně vyžadovat jejich dodržování. Respektováním osobních hranic dochází k uchování osobní integrity. „Dobrý vychovatel je pro děti zdrojem kladných citů, poskytuje jim pocit jistoty a bezpečí.“ (Pávková, 2002, s. 56)

Citlivý vychovatel vychází při plánování činností z potřeb a přání dětí a nenásilnou formou je ovlivňuje. Pro děti se stává rádcem a přítelem, který spíše doporučuje, usměrňuje a podněcuje. Svým osobním vystupováním a nabídkou zajímavých činností vytváří podnětné prostředí, ve kterém vznikají kladné sociální vztahy bez zbytečných konfliktů. (Pávková, 2002, s. 57 – 58)

Kromě vztahů mezi vychovatelem a dětmi vznikají ve výchovných zařízeních další vztahy, zejména mezi vrstevníky a vztahy vychovatele ke kolegům. Základní motivací pro mladé lidi je možnost strávit čas s vrstevníky v uvolněné a přátelské atmosféře. Kromě pozitivního ladění ve skupině se však mohou vyskytovat i negativní projevy, které mohou působit rušivě. V současnosti se často vyskytuje například šikana nebo tlak skupiny k antisociálnímu jednání. (Pávková, 2002, s. 55) V této chvíli je opět důležitá role vychovatele, který by měl nežádoucí projevy chování odhalit a nastolit ve skupině opět rovnováhu.

Instituce pro výchovu mimo vyučování plní velmi důležitou úlohu. Pomáhají zejména dětem z méně podnětného prostředí nebo z konfliktního rodinného prostředí a podílejí se na utváření žádoucích sociálních vztahů. Děti tak mají možnost procvičovat své komunikační dovednosti, rozvíjet své sociální kompetence nebo se seznamovat s pravidly společenského chování. (Pávková, 2002, s. 40 - 41)

3.1 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

První nízkoprahová centra začala vznikat v polovině 90. let 20. století především ke společnému trávení volného času cílových skupin na podporu rozvoje samostatnosti a společenské spoluodpovědnosti. Centra zahrnují nabídku sociální pomoci pro všechny příchozí bez zjišťování totožnosti. Základní činností je nabídka neformálních volnočasových programů, které vycházejí ze zájmů a potřeb cílové skupiny a místních podmínek lokality. (Matoušek, 2003, s. 177)

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež začala vznikat od konce 90. let v souvislosti s potřebou poskytnout mladým lidem prostor k trávení volného času a nabízet sociální služby, které zajišťují podmínky pro kvalitní volnočasové aktivity. Nízkoprahová zařízení vytváří podmínky nejen pro setkávání mladých lidí a činnost sociálních pracovníků, ale také pro terénní sociální práci, streetwork. (Martinek, 2008, s. 81)

Streetwork v přesném překladu znamená práci na ulici a jedná se o aktivní vyhledávací a doprovodnou sociální práci, která zahrnuje nízkoprahovou nabídku sociální pomoci. Někdy se také používá pojem terénní sociální práce. Streetwork je definován nejen způsobem práce, ale také cílovou skupinou, o níž se zajímá. Je určena nositelům sociálně patologického chování a osobám žijícím rizikovým způsobem života. (Bednářová, 2003, s. 7)

Úkolem terénní sociální práce je přispívat k boji proti drogám, bezdomovectví, prostituci a kriminalitě mládeže. Účinné výchovné zhodnocování volného času je účinnou prevencí

těchto problémů. (Hofbauer, 2004, s. 96) Specifickou formou nízkoprahového centra jsou kontaktní centra, která se zaměřují na poskytování anonymní pomoci uživatelům drog s cílem minimalizovat nebezpečí, která vyplývají z jejich způsobu života (Matoušek, 2003, s. 177). Od roku 2008 nejméně 77 zemí nabízí různé nízkoprahové programy zaměřené především na uživatele drog, nicméně v mnoha zemích existuje silná opozice vůči těmto programům. Průzkum ukázal, že veřejnost věří, že nízkoprahové programy spíše užívání drog podporují. (Low-threshold treatment programs, 2016)

Hlavním principem terénní sociální práce je nízkoprahovost, která označuje anonymitu pro klienty bez zjišťování jejich totožnosti. Tato specifická práce vyžaduje důvěrný vztah sociálního pracovníka ke klientovi, který by v případě ověřování osobních údajů mohl být narušen. (Matoušek, 2003, s. 170) Sociální pracovník funguje spíše jako mediátor komunikace mezi dvěma odlišnými světy a zprostředkovává dialog se společností. Dále se orientuje na podporu zájmů skupin či jednotlivců, akceptuje jejich názory a způsob života a pomáhá při řešení problémů. (Bednářová, 2003, s. 8 – 9) Akceptování způsobu života neznámá, že pracovník souhlasí s tím, jak klient žije, ale zaujímá vůči němu nehodnotící postoj a přijímá ho takového, jaký v danou chvíli je.

Cílem streetworku je oslovit skupiny, které potřebují pomoc, avšak ji samy nevyhledávají a poskytnout jim podporu při zvládnání těžkostí. Nabízí odborné sociální poradenství a socio-terapeutickou pomoc v přirozeném prostředí cílových skupin, umožňuje aktivovat je k samostatnému řešení sociálních problémů a poskytnout model životního stylu, který je společností přijímán. Streetwork je formou sociální prevence, protože se snaží předcházet vzniku a šíření sociálně patologických jevů a vede k udržení rovnováhy sociálního systému. (Bednářová, 2003, s. 9)

Pro mnoho dětí je první a často jedinou formou dobrovolného sdružování neformální vrstevnická skupina. Příslušnost k takové skupině poskytuje dětem zázemí a ochranu, kompenzuje jejich sociální a citovou deprivaci a vytváří pocit bezpečí. Pokud se jedná o pozitivní působení skupiny, přispívá k socializaci a k osvojování pozitivních hodnot. Ve většině případů se však jedná o negativní vliv, jehož důsledkem vzniká antisociální a delikventní chování. (Hofbauer, 2004, s. 99)

Pozitivně zaměřené vrstevnické skupiny se věnují společným hrám, soutěžím, zábavě a svým členům umožňují vzájemně komunikovat. Stanovují si jednoduché, krátkodobé cíle, nemají pevnou organizační strukturu a mohou podněcovat trvalé vzpomínky a hlubší osobní

vztahy. Členům ve skupině pomáhají osvojovat si způsoby samostatného jednání, profilovat své zájmy, přijímat a realizovat hodnoty. Vrstevnické skupiny jsou součástí života mladých lidí a zachovávají v sobě významný výchovný potenciál. (Hofbauer, 2004, s. 99)

Nízkoprahová zařízení představují stacionární formu služby, která je určena lidem žijícím v prostředí zasaženém sociálně patologickými jevy a kteří jsou jimi ohroženi. Vytváří podmínky pro navázání kontaktu a pro společné trávení volného času s nabídkou specifických programů, prostřednictvím sociální intervence a sociální podpory. Slouží k rozvoji samostatnosti a spoluzodpovědnosti mladých lidí. (Bednářová, 2003, s. 94)

V legislativě je nízkoprahové zařízení pro děti a mládež ukotveno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Jedná o službu sociální prevence, která napomáhá zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou ohroženy krizovou sociální situací. Životní návyky těchto osob a způsob jejich života vede ke konfliktu se společností, žijí v sociálně znevýhodňujícím prostředí a jejich práva a oprávněné zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. (Česko, 2006)

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života. Umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Tato služba obsahuje tyto základní činnosti: výchovné, vzdělávací, aktivizační, poskytuje zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, zajišťuje sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a pomáhá při obstarávání osobních záležitostí. (Česko, 2006)

3.2 Poslání a cíle nízkoprahového zařízení

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež je služba určena dětem a mládeži, které jsou v obtížné životní situaci nebo jsou jí ohroženy, a které nevyhledávají standardní formy institucionalizované pomoci nebo péče. Usiluje o navázání a udržování kontaktu, poskytuje informace, odbornou pomoc, podporu a také vytváří podmínky pro sociální začlenění a pozitivní změnu ve způsobu života. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 5)

Cílem nízkoprahového zařízení je poskytnout dětem a mládeži podporu pro zvládnutí obtížných životních událostí, zabezpečit snížení sociálních rizik vyplývajících z konfliktních společenských situací, způsobu života nebo rizikového chování. Zabezpečit zvýšení sociálních schopností a dovedností, zajistit podporu sociálního začlenění do skupiny vrstevníků i do společnosti, poskytnout nezbytnou psychickou, fyzickou a sociální ochranu během pobytu v zařízení a zabezpečit podmínky pro realizaci osobních aktivit. Dále zlepšovat kvalitu života dětí a mládeže, předcházet nebo snížit zdravotní rizika související s jejich způsobem života, zlepšit orientaci v jejich sociálním prostředí a zabezpečit podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 4)

Cílovou skupinou nízkoprahového zařízení jsou děti a mládež, které zažívají nepříznivé sociální situace z důvodu konfliktní společenské situace, obtížné životní události nebo omezujících životních podmínek. Jedná se o děti v různých věkových skupinách ve věku od 6 do 12 let, ve věku od 13 do 18 let nebo ve věku od 19 do 26 let, které žijí nebo se pohybují v konkrétní lokalitě, kterou můžeme vymezit sociálně a geograficky. Mezi další doplňkové charakteristiky této cílové skupiny můžeme zmínit, že se převážně jedná o děti a mládež, které se nemohou nebo nechtějí zapojit do standardních volnočasových aktivit, vyhýbají se standardním formám institucionalizované pomoci a péče a dávají přednost neproduktivnímu trávení volného času. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 4)

V nízkoprahovém zařízení jde o navázání a udržování kontaktu, poskytování informací, odbornou pomoc, podporu a vytváření podmínek pro sociální začlenění a pozitivní změnu ve způsobu života. Jedná se o ambulantní popřípadě terénní formu sociální služby nízkoprahového charakteru s cílem umožnit dětem a mládeži lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky, aby v případě zájmu mohly řešit svou nepříznivou sociální situaci. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 5)

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež se hlásí k principům poskytování sociálních služeb. Realizují službu tak, aby byla umožněna maximální dostupnost, to znamená snažit se odstranit časové, prostorové, psychologické a finanční bariéry, které by mohly bránit cílové skupině vyhledat prostory zařízení nebo využít nabídky poskytovaných služeb. Nízkoprahové zařízení vytváří prostředí, které je svým charakterem a umístěním blízké přirozenému prostředí cílové skupiny. Uživatel má možnost zůstat v anonymitě a zařízení získává jen ty údaje, které jsou stanoveny jako nezbytné pro poskytování odborných a kvalitních služeb.

Uživatelé mohou přicházet a odcházet dle svého uvážení a nejsou povinni se zapojit do připravených činností. Služby sociálního charakteru jsou poskytovány bezplatně. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 5)

Volnočasové aktivity poskytují náplň volného času uživatelů, které nespádají do jiných výkonů nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Mezi nejvíce preferované a realizované aktivity patří základní jednoduché instrumentální aktivity, které uživatel realizuje z vlastní vůle a vlastní aktivitou a pracovníci je pouze zprostředkovávají tím, že zapůjčí vybavení. Jedná se o poslech hudby, kreslení, pouštění filmu, který si uživatelé sami vybrali. Složitější volnočasové aktivity realizuje uživatel z vlastní vůle a vlastní silou. Pracovníci pouze zprostředkují nebo poskytnou návodnou pomoc, aby je uživatel mohl smysluplně využívat. Tyto aktivity jsou vytvářeny na základě zájmu a potřeb uživatelů. Jedná se například o hudební zkušebnu, výtvarnou dílnu nebo počítačovou místnost. Tyto aktivity mohou uživatelé vykonávat samostatně. V kooperaci mezi uživateli a pracovníky dochází k realizaci akcí, které iniciovali sami uživatelé, kdy pracovníci usilují o zvýšení organizačních dovedností uživatelů a jejich seberealizaci. Akce, které slouží ke zpestření každodennosti klubu nebo k propagaci zařízení připravují sami pracovníci a pokud je to možné, zapojují do realizace uživatele. Jedná se o koncerty, turnaje nebo výlety. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 7)

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež také nabízí preventivní, výchovné a pedagogické programy vytvořené podle specifických potřeb cílové skupiny a dané lokality. Jedná se různé besedy pro uživatele, program rozvoje schopností a dovedností důležitých pro vstup na základní školu. Dlouhodobé programy obsahují především předávání specifických znalostí, nácvik specifických dovedností a chování. Mezi další činnosti patří doučování školní nebo mimoškolní látky, a to zejména individuální, které může být dlouhodobé nebo krátkodobé zaměřené na rozvoj kognitivních a motorických dovedností, hygienických a společenských návyků. (Pojmosloví NZDM, 2008, s. 7 - 8)

3.3 SOS Kajuta

Centrum pro komunitní práci východní Morava ve spolupráci s městem Bystřice pod Hostýnem realizovalo projekt komunitního plánování sociálních služeb v Bystřici pod Hostýnem a v obcích ve správním obvodu města. Projekt byl realizován od roku 2011 – 2013 a financován z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a také ze státního rozpočtu České republiky. (Kolektiv autorů, 2013, s. 7)

Výstupem projektu je Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ORP Bystřice pod Hostýnem na období 2013 – 2016. Jedná se o živý dokument, jehož pravidelnou aktualizací bude přizpůsobován novým podmínkám a trendům. (Kolektiv autorů, 2013, s. 92 - 93)

Všeobecným cílem projektu bylo zjistit v Bystřici pod Hostýnem a také v okolních obcích fungování efektivního systému sociálních služeb, který bude podporovat začleňování ohrožených skupin obyvatel. Projekt měl stanoveny dva hlavní cíle. Zvýšit kvalitu a dostupnost poskytovaných sociálních služeb a potlačit sociální vyloučení u nejvíce ohrožených skupin. (Kolektiv autorů, 2013, s. 8)

V rámci procesu komunitního plánování byly sestaveny tři pracovní skupiny, které byly vytvořeny ze zástupců zadavatelů, poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb. Jednalo se o pracovní skupinu pro seniory, pro osoby se zdravotním postižením a pracovní skupinu pro rodinu, děti a mládež. (Kolektiv autorů, 2013, s. 11) Nyní se blíže zaměříme na výsledky pracovní skupiny pro oblast rodin s dětmi.

Ze SWOT analýzy vyplynulo, že v oblasti volného času v obci chybí nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, nízkoprahové kluby a rodiče neprojevují dostatečný zájem o volný čas svých dětí. (Kolektiv autorů, 2013, s. 20) Zřízení nízkoprahového zařízení pro děti a mládež bylo zařazeno mezi cíle v kategorii ambulantních služeb. Očekávaným dopadem tohoto opatření měl být vznik příležitostí pro smysluplné využití volného času, zvýšení kvality trávení volného času a posílení přirozených sociálních vazeb a zlepšení kontaktů se sociálním prostředím. K naplnění opatření zřídit nízkoprahové zařízení bylo nezbytné zajistit jednání s městem o vhodných prostorách, získat finanční prostředky na provoz a na vybavení zařízení po materiálně technické stránce, zajistit personální zajištění a vhodné volnočasové aktivity. (Kolektiv autorů, 2013, s. 74)

SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem zahájila svou činnost v roce 2014. Provozovatelem zařízení je SOS dětská vesnička Chvalčov, která je pověřenou osobou pro poskytování sociálně-právní ochrany podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Cílem programů SOS Kajuty je vyvést děti z rizikového prostředí ulice a nabídnout jim poutavou nabídku smysluplného využití volného času. Děti mají možnost zahrát si v Kajutě různé hry, účastnit se soutěží a výletů a také je jim poskytována pomoc při plnění školních povinností. Děti mají také možnost svěřit se se svými osobními problémy a s pracovníky Kajuty hledat vhodná řešení ať už prostřednictvím individuální schůzky nebo v průběhu neformálních rozhovorů. (SOS Kajuta)

SOS Kajuta nabízí dětem z rizikového prostředí smysluplné využití volného času. Hlavním záměrem zařízení je motivovat děti k dosahování lepších studijních výsledků a tím předcházet jejich sociálnímu vyloučení. Dětem je v Kajutě poskytováno doučování, zejména v matematice a českém jazyce a také se zde mohou připravovat do školy. Kromě volnočasových aktivit v zařízení jsou organizovány společné výlety, hry nebo soutěže. V roce 2014 navštívilo SOS Kajutu 99 dětí. (Výroční zpráva 2014, s. 19)

Zařízení pro děti a mládež v Bystřici pod Hostýnem není sociální službou podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, ale je zřízeno na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany. Provoz zařízení je z části financován prostřednictvím grantového řízení města. V nízkoprahovém zařízení působí dva pracovníci, vedoucí SOS Kajuty a sociální pracovnice. Cílovou skupinu tvoří děti ve věku od 6 do 18 let, které jsou ohroženy rizikovým způsobem života.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí umožňuje osobám na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany zřizovat čtyři druhy zařízení. Jedná se o zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a výchovně rekreační tábory pro děti. SOS Kajuta je zařízením sociálně výchovné činnosti, které je určeno dětem vyžadujícím sociálně-právní ochranu. Těmto ohroženým dětem nabízí programy rozvíjení sociálních dovedností, výchovných činností a využití volného času. (Česko, 1999)

Z pohledu sociálních pracovníků města, kteří jsou v každodenním kontaktu se sociálně slabými rodinami, je přínos SOS Kajuty značný. Děti, které nemají možnost navštěvovat různé zájmové útvary v obci, mohou smysluplným způsobem trávit volný čas v nízkoprahovém zařízení. V praktické části se zaměříme na uživatele tohoto zařízení, pokusíme se zjistit, jakým způsobem je Kajuta obohacuje v jejich životě a co pro ně znamená.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

V teoretické části diplomové práce jsme se zabývali osobností dítěte z psychologického hlediska, otázkami motivace a základními psychickými potřebami, jejichž neuspokojováním může docházet k různým problémům. Existuje však řada možností, jak nepříznivé vlivy snížit a pozitivním způsobem narovnat to, co bylo například vlivem špatné výchovy pokřivené. Pokud rodina není schopna plnit si své funkce ať už z jakéhokoliv důvodu, přichází na řadu škola a různé instituce pro trávení volného času, které svým působením mohou nepříznivý osud člověka zvrátit. Jak už jsme napověděli obsahem teoretické části, svou praktickou část zaměříme na smysluplné trávení volného času v instituci, jejímž posláním je především usilovat o pozitivní změnu ve způsobu trávení volného času dětí a mládeže, kteří žijí v nepříznivých životních podmínkách. Přínos nízkoprahového zařízení pro děti a mládež je nesporný. Poskytuje dětem nejen bezpečné prostředí, ale také nabízí širokou nabídku aktivit a možnosti být s lidmi v přátelské atmosféře a najít si nové kamarády. V praktické části se tedy blíže zaměříme na přínos nízkoprahového zařízení z pohledu jeho uživatelů, abychom zjistili, z jakého důvodu nízkoprahové zařízení navštěvují, jakým způsobem je obohacuje a v čem spatřují největší přínos tohoto zařízení. Ve výzkumné části se pokusíme analyzovat hlavní motivační činitele, které přivádějí děti do nízkoprahového zařízení pro děti a mládež SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem, abychom dokázali odkrýt přínos nízkoprahového zařízení pro uživatele z hlediska naplňování jejich základních potřeb. Pro vlastní výzkum jsme zvolili respondenty pocházející ze sociálně slabých rodin, které se příjmově pohybují na hranici životního minima a nejsou schopny nebo neumějí svým dětem vytvořit podnětné prostředí pro jejich zdravý vývoj.

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem diplomové práce je analyzovat a popsat hlavní motivační činitele, které přivádějí děti do nízkoprahového zařízení, abychom dokázali odkrýt přínos nízkoprahového zařízení pro uživatele z hlediska naplňování jejich základních potřeb.

4.2 Pojetí výzkumu

Pro účely získání potřebných informací byl zvolen kvalitativní metodologický přístup, abychom dokázali hlouběji proniknout do vztahů a vazeb v nízkoprahovém zařízení. Za použití techniky polostrukturovaného rozhovoru se pokusíme od respondentů získat co nejvíce informací k naplnění stanoveného cíle výzkumu.

Při formulaci otázek rozhovoru budeme vycházet z teorie čtyř přání, jejímiž autory jsou Thomas a Znaniecki. Tito psychologové vychází především z toho, že jednání člověka je motivováno čtyřmi hlavními přáními, která jsou společná všem lidem bez ohledu na jejich kulturní příslušnost. Tato přání, která autoři připisují sociálnímu působení a která motivují individuální jednání každého člověka, jsou následující:

- Přání nových zkušeností
- Touha po bezpečnosti a jistotě
- Touha po uznání
- Touha po citové odezvě (Homola, 1972, s. 130)

Domníváme se, že tato teorie je pro účely našeho výzkumu nejvhodnější, protože se dotýká všech lidí bez rozdílu, což optimálně odpovídá našemu výzkumnému vzorku. Také formulace těchto přání zahrnuje nejdůležitější potřeby, které mohou být naplňovány v nízkoprahovém zařízení.

Nyní si uvedeme základní strukturu otázek rozhovoru s uživateli nízkoprahového zařízení za účelem zjistit, jaké nové zkušenosti v Kajutě získali, zda jim poskytuje bezpečné prostředí a dostatečné možnosti k ocenění a také jaké prožívají vztahy uvnitř zařízení. Rozhovor je rozdělen do čtyř oblastí, s tím, že každá obsahuje šest základních otázek, pomocí kterých se pokusíme odhalit, jakým způsobem jsou naplňována výše uvedená přání, která motivují uživatele k návštěvě nízkoprahového zařízení.

- Přání nových zkušeností
 1. Co tě při první návštěvě Kajuty nejvíce zaujalo?
 2. Splnila se tvá očekávání nebo jsi byl spíše zklamaný?
 3. Naučil ses tady něco nového?
 4. Které činnosti jsou pro tebe nejoblíbenější?
 5. Vyhovuje ti nabídka aktivit nebo bys potřeboval rozšířit nabídku o další aktivity?
 6. Změnilo se u tebe něco tím, že navštěvuješ Kajutu?
- Touha po bezpečnosti a jistotě
 1. Jak na tebe působí prostředí Kajuty?
 2. Cítíš od pracovníků Kajuty vnitřní podporu?
 3. Máš v Kajutě někoho, komu se můžeš svěřit se svými problémy?
 4. Máš tady své místo, kam se můžeš uchýlit, když se necítíš dobře?
 5. Bylo pro tebe těžké přijmout pravidla Kajuty? Vnímáš je jako důležitá?
 6. Jaká převažuje atmosféra v Kajutě, je spíše pozitivní nebo někdy cítíš napětí?

- Touha po uznání
 1. Hrajete v Kajutě často soutěživé hry?
 2. Jakou formou jste v Kajutě odměňováni za úspěch?
 3. V čem jsi dobrý?
 4. Máš pocit, že jsi dostatečně pochválen, když se ti něco podaří?
 5. Dokážeš vyjádřit svůj vlastní názor, když s něčím v Kajutě nesouhlasíš?
 6. Myslíš si, že jsi v kolektivu ostatních dětí oblíbený?

- Touha po citové odezvě
 1. Našel sis v Kajutě nové kamarády?
 2. Máš tady někoho kdo je tvým nejlepším kamarádem?
 3. Jaké máš vztahy s pracovníky Kajuty?
 4. Hrajete některé hry, pomocí kterých můžete lépe poznat sebe nebo druhé?
 5. Navštěvuje Kajutu někdo, kdo narušuje celkovou atmosféru nebo kdo ti nesedí?
 6. Cítíš se od ostatních dětí v Kajutě pozitivně přijímán?

4.3 Výzkumné otázky

Při formulaci výzkumných otázek jsme vycházeli z výzkumného cíle a stanovili jsme celkem čtyři výzkumné otázky, které budou určovat směr našeho výzkumu. Kromě zaměření na hlavní motivační činitele se také pokusíme zjistit, co je pro uživatele přitažlivé z hlediska nabídky nízkoprahového zařízení a budeme se také ptát na význam tohoto zařízení pro uživatele z hlediska naplňování jejich základních potřeb. Po zodpovězení těchto otázek se dále pokusíme zjistit, jakým způsobem by bylo možné zajistit větší motivaci u dětí k návštěvě nízkoprahového zařízení pro děti a mládež.

- 1) Který z motivačních činitelů přivádí uživatele do NZDM?
- 2) Jaký význam má pro uživatele NZDM z hlediska naplňování základních potřeb?
- 3) Co je pro uživatele přitažlivé z hlediska nabídky NZDM?
- 4) Jakým způsobem zajistit větší motivaci u dětí k návštěvě NZDM?

4.4 Výzkumný vzorek a způsob zpracování dat

Výzkumný vzorek byl vybrán záměrně mezi uživateli nízkoprahového zařízení pro děti a mládež SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem. Pro účely našeho výzkumu byli vybráni respondenti, kteří pocházejí ze sociálně slabých rodin, které se potýkají se sociálními a materiálními problémy a jejichž věk odpovídá období pubescence, tedy v rozmezí jedenácti a patnácti let.

Získaná data z rozhovorů byla zaznamenána pomocí audiozáznamu na mobilní telefon a následně byla transkripce převedena do textové podoby. Za pomoci kódování byla data analyzována a následně interpretována. Pomocí metody zakotvené teorie byly vytvořeny sčejnější kategorie, pomocí kterých jsme se snažili analyzovat a popsat důležité momenty pro naplnění cíle našeho výzkumu.

5 VLASTNÍ VÝZKUM

Vlastní výzkum byl prováděn v prostorách nízkoprahového zařízení pro děti a mládež SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem. Kajuta působí v našem městě teprve od roku 2014. V rámci komunitního plánování sociálních služeb v Bystřici pod Hostýnem bylo zřízení nízkoprahového zařízení jednou z priorit Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb obce s rozšířenou působností Bystřice pod Hostýnem na období 2013 – 2016. V roce 2016 tedy bude střednědobý plán podroben analýze, která vyhodnotí, zda byly v jednotlivých oblastech cíle naplněny či nikoli. Součástí analýzy bude také vyhodnocení dosavadního působení SOS Kajuty v Bystřici pod Hostýnem.

Nízkoprahové zařízení je blízko centra. Prostor Kajuty představuje jednu velkou místnost, ve které jsou umístěny čtyři počítače, dvě pohodlné rohové pohovky s křesly, dva stoly s židlemi a dále jsou v místnosti dva stolní fotbaly a kulečnick.

Rozhovory byly realizovány ve dvou dnech. Prvních rozhovorů se zúčastnilo celkem šest respondentů, jejichž charakteristika je uvedena níže. Rozhovory byly následně analyzovány a při interpretaci bylo zjištěno, že získaná data neposkytují dostatečné množství informací. Z tohoto důvodu byly realizovány ještě další rozhovory, tentokrát už jen se čtyřmi respondenty, kteří se zúčastnili i prvního rozhovoru a v daném čase byli přítomni v nízkoprahovém zařízení.

Rozhovory probíhaly v odpočinkové části Kajuty. Seděli jsme na křesle zády k ostatním dětem, abychom nebyli ničím rozptylováni. Před započítím rozhovoru byli jednotliví respondenti seznámeni s obsahem a účelem výzkumu, i se skutečností, že rozhovor bude anonymní. Respondenti byli ujištěni, že jejich jména budou nahrazena jinými jmény, která budou smyšlená. Také byli poučeni o tom, že rozhovor bude nahráván a v průběhu se mohou na cokoli zeptat. Souhlas respondentů s nahráváním je součástí každé nahrávky.

5.1 Charakteristika jednotlivých respondentů

Rozhovorů se zúčastnilo celkem šest respondentů, které si nyní blíže popíšeme, abychom si mohli vytvořit o každém z nich základní představu.

- 1. respondent Marek, 11 let, navštěvuje Kajutu pravidelně

Žije v úplné rodině, jeho rodiče jsou dlouhodobě nezaměstnaní, vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce, rodina pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Marek má 6 sourozenců. Byl ochotný k rozhovoru, přihlásil se jako první a po celou dobu spolupracoval. Choval se přirozeně, byl usměvavý a občas poposedával na židli.

- 2. respondentka Natálie, 13 let, navštěvuje Kajutu pravidelně

Žije také v úplné rodině, rodiče jsou dlouhodobě nezaměstnaní, vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce, pobírají dávky pomoci v hmotné nouzi. Natálie má také 6 sourozenců. Působila velmi milým dojmem, její vystupování bylo přirozené, seděla klidně a usmívala se po celou dobu rozhovoru.

- 3. respondent Slávek, 11 let, navštěvuje Kajutu pravidelně

Žije v úplné rodině, má 7 sourozenců, rodina bydlí v bytě. Slávek působil spíše nerozhodně, snažil se spolupracovat po celou dobu rozhovoru, ale nebyl tak uvolněný jako předchozí respondenti.

- 4. respondent Radek, 15 let, navštěvuje Kajutu pravidelně

Žije v úplné rodině v rodinném domě a má 2 sourozence. Při rozhovoru působil klidně, byl ochotný podělit se i se svými problémy a neměl žádný problém s otázkami intimnějšího charakteru. Po celou dobu rozhovoru spolupracoval a byl otevřený.

- 5. respondentka Anežka, 11 let, navštěvuje Kajutu nepravidelně

Žije v neúplné rodině, která je pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany, rodiče jsou rozvedení, matka žije střídavě s různými partnery a bydlí v městském bytě. Rodina pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Anežka byla ochotná k rozhovoru, po celou dobu působila rozumným dojmem, byla otevřená.

- 6. respondentka Beáta, 12 let, navštěvuje Kajutu nepravidelně

Žije také v neúplné rodině pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany, rodiče jsou rozvedení, matka nemá stálého partnera a bydlí v městském bytě. Rodina pobírá dávky pomoci v hmotné nouzi. Beáta byla méně otevřená, snažila se spolupracovat po celou dobu rozhovoru, ale působila spíše uzavřeným dojmem.

5.2 Výstup otevřeného kódování

Otevřené kódování je první fází procesu kódování, které se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. V průběhu otevřeného kódování jsou údaje rozloženy na samostatné části a porovnáváním jsou zjišťovány podobnosti a rozdíly. Během celého procesu jsou zvažovány a zkoumány naše vlastní domněnky o jevu, které vedou k novým objevům. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43)

Jakmile byly rozhovory přepsány do textové podoby, byly podrobeny analýze a hledáním klíčových momentů jsme vytvořili kódy, které jsme seskupili do čtyř kategorií:

- Změna k lepšímu
- Vztahy a komunikace
- Nabídka aktivit
- Odměny

K těmto kategoriím jsme přiřadily motivy, přání a dimenze, kterým nám umožní lépe pochopit vztahy mezi jednotlivými kategoriemi pro následnou interpretaci získaných dat. Při určování motivů jsme vycházeli ze seznamu lidských motivů, který sestavil psycholog Madsen na základě různých klasifikací motivů od jiných autorů (Madsen, 1972, s. 334 – 336)

5.2.1 Změna k lepšímu

Tato kategorie se zaměřuje na různé oblasti, ve kterých respondenti pocítují vlastní zlepšení z hlediska trávení volného času v nízkoprahovém zařízení a byla vytvořena na základě následujících kódů: (M20): zlepšení ve škole, (M42): snaha chovat se slušně, (A110): nové kontakty, (R10): zlepšení v komunikaci.

Tabulka 1 Změna k lepšímu

Vlastnost	Přání	Motiv	Dimenze
Zlepšení ve škole	Touha po uznání	Dosažení úspěšného výkonu	Potřebné
Snaha chovat se slušně	Touha bezpečnosti a jistotě	Sociálního kontaktu	Uvědomělé
Nové kontakty	Touha po citové odezvě	Sociálního kontaktu	Velmi důležité
Zlepšení v komunikaci	Touha po uznání	Sociálního kontaktu	Důležité

Marek uvedl, že se v Kajutě připravuje každý den do školy, učí se sám nebo s pomocí pracovníků Kajuty a na otázku co se naučil v Kajutě nového, odpověděl: (M16): „*Číst, počítat...a...*“ Z jeho odpovědi na dotaz, zda se domnívá, jestli se ve škole zlepšil od doby, co navštěvuje Kajutu, odpověděl rezolutně: (M20): „*Zlepšil.*“ A uvedl i předmět, ve kterém pociťuje zlepšení: (M87): „*V čtení.*“ Marek se cítí v Kajutě dobře, při srovnání s domácím prostředím, uvedl: (M92): „*...tady to je lepší než doma.*“ A jako důvod doplnil: (M93): „*... hry, kamarády a tak.*“ A z hlediska učení dodává: (M94): „*Více prostoru.*“

Také na jeho chování má Kajuta bezesporu značný vliv. Z rozhovoru s Markem vyplynulo, že pro něj bylo těžké přijmout pravidla Kajuty, uvědomuje si své nevhodné chování a také se snaží o nápravu. Na otázku, která pravidla jsou pro něj těžká respektovat, uvedl: (M42): „*éé nenadávat, neprát se a nezlobit.*“ Podle jeho vyjádření se však snaží chovat podle pravidel a někdy se mu to i daří.

Co se týká změny v životě za dobu, co Marek navštěvuje nízkoprahové zařízení, bylo zjištěno, že mu přibylo kamarádů a celkově je spokojenější. Na dotaz kolik si našel nových přátel, odpověděl důrazně: (M70): „*Moc.*“ Dále vypověděl, že se schází nejen v Kajutě, ale i venku a dokonce zde potkal i svého nejlepšího kamaráda.

Natálie se zmínila také o zlepšení ve škole. Na otázku co se naučila nového, odpověděla: (N14): „*Diktáty a tak .. do učení ..*“ Navštěvuje Kajutu každý den a také se v Kajutě připravuje do školy. Marek i Natálie bydlí na ubytovně, kde nejsou vhodné podmínky pro učení. Pro oba je velmi pozitivní, že mohou využít možnosti plnit si školní povinnosti v nízkoprahovém zařízení.

Natálie je společenská, při rozhovoru byla obklopena kamarádkami, které čekaly, až rozhovor ukončí a přijde opět za nimi. Jak uvedla, v Kajutě si našla spoustu nových kamarádů, s kterými se schází i mimo zařízení a také zde potkala svou nejlepší kamarádku.

Slávek navštěvuje Kajutu každý den a také se vyjádřil ve smyslu zlepšení známek ve škole. Na otázku, zda si v Kajutě dělá domácí úkoly, odpověděl, že převážně doma a v Kajutě jen někdy. Pomocí pracovníků při psaní domácích úkolů často nevyužívá, na dotaz, zda si dělá domácí úkoly sám nebo s pracovníky Kajuty uvedl: (S20): „*Ne, to dělám sám.*“

Také Slávek si v Kajutě našel nové kamarády a i svého nejlepšího kamaráda.

Z výpovědi **Radka** vyplývá, že vnímá Kajutu jako místo, kde se naučil více s lidmi komunikovat a lépe se chovat. Na otázku, co se v Kajutě naučil nového, odpověděl: (R9): „...*jo, chovat se slušně.*“ a ještě dodal: (R10): „*Chovat se jako .. více s lidma komunikovat.*“

Radek byl při rozhovoru velmi otevřený, ale povahově působí spíše jako introvert, který je při navazování nových vztahů spíše opatrnější. Jak uvedl, ze začátku měl problémy se začleněním se do kolektivu, ale postupně se naučil více komunikovat s ostatními a našel si i nové kamarády. Jeho odpověď na otázku, zda si v Kajutě našel nové kamarády: (R54): „*Maximálně .. ze dva jo.*“

Anežka navštěvuje Kajutu nepravidelně. Na otázku, co se v Kajutě naučila nového, odpověděla: (A18) „*My jsme tam měli diktáty a ještě jsem se tam naučila ... já už si to nepamatuju.*“ A pro upřesnění dodala: (A19) „... *pán nám zadal nějaký papír a tam jsme měli vyplnit a potom jsme mohli na počítač.*“ Do školy se připravuje převážně doma, ale někdy i v Kajutě: (A26): „... *někdy jo, někdy si tam dělám úkoly.*“

Anežka svou nejlepší kamarádku potkala ještě předtím, než začala navštěvovat Kajutu. Se svou kamarádkou chodí do Kajuty pravidelně jednou týdně a zbývající dny navštěvuje Kajutu sama: (A57): „... *já tam chodím za svou kamarádkou, ale v úterý, ve středu a ve čtvrtek, v pátek tam chodím sama.*“ V Kajutě si našla jednoho nového kamaráda a s ostatními dětmi se moc nebaví. (A108): „... *já se s něma z (jméno ubytovny) moc nebavím. Tam chodijou z (jméno ubytovny).*“ A dále dodala: (A109): „... *já mám jenom jednu kámošku Luci.*“ A ještě k upřesnění výpovědi uvedla: (A110): „*Eště jednoho kluka, tam s nama chodí jeden kluk (uvedla jméno) .. sním se taky kamarádím.*“

Beáta také navštěvuje Kajutu nepravidelně a do školy se v Kajutě připravuje jen někdy. Na otázku, zda si v Kajutě dělá domácí úkoly, odpověděla: (B23): „*No, ale teď už si nedělám .. to předtím.*“

Beáta působila velmi nejistým dojmem, je spíše uzavřená a jak uvedla v rozhovoru, v nízkoprahovém zařízení si nového kamaráda nebo kamarádku nenašla. Na otázku s kým tráví volný čas v Kajutě, odpověděla: (B78): „*No se sestrou a s její kamarádkou jinak .. spolužačka bydlí někde jinde daleko.*“ Beáta spíše vyhledává individuální hry, s dětmi příliš nekomunikuje.

5.2.2 Vztahy a komunikace

Tato kategorie pojednává především o vztazích v nízkoprahovém zařízení a také se zaměřuje na vzájemnou komunikaci, především na schopnost vyjádřit svůj vlastní názor. Tato kategorie byla vytvořena na základě následujících kódů: (B81) přístup pracovníků, (M46): atmosféra, (R50) vyjádřit svůj názor, (N70): kolektiv.

Tabulka 2 Vztahy a komunikace

Vlastnost	Potřeba	Motiv	Dimenze
Přístup pracovníků	Touha po bezpečnosti a jistotě	Bezpečí	Podporující
Atmosféra	Touha po bezpečnosti a jistotě	Bezpečí	Narušující
Vyjádřit svůj názor	Touha po uznání	Sociálního kontaktu	Potřebné
Kolektiv	Touha po uznání	Sociálního kontaktu	Důležité

Marek uvedl, že k pracovníkům Kajuty cítí důvěru a může se na ně spolehnout. Na otázku zda se v nízkoprahovém zařízení někomu svěří se svými problémy, odpověděl: (M34): „*Pánovi.*“ Pracovníka Kajuty vnímá jako člověka, který je ochoten vždy pomoci při řešení problému. Na otázku zda mu vyhovuje způsob oslovování pracovníků, se vyjádřil tak, že by nic neměnil.

K atmosféře v Kajutě uvedl, že někdy cítí napětí, ale i on sám má někdy problémy s dodržováním pravidel. Na otázku co je příčinou problémů odpověděl: (M48): „*Nechová se dobře .. jako dneska.*“ A dodává: (M49): „*...nadávali tady.*“

Marek s vyjadřováním vlastního názoru nemá problém, ostatním dětem v Kajutě dokáže říct, co si myslí. V kolektivu ostatních dětí se cítí dobře, na otázku zda ho ostatní děti berou, odpověděl pozitivně.

Natálie uvedla, že prostředí Kajuty na ni působí dobře, ale pracovníkům se s problémy nesvěří, protože k nim nemá důvěru. Na otázku v čem nedůvěra spočívá, odpověděla: (N26): „*... že by to řekli a tak ..*“

S nastavenými pravidly v Kajutě nemá problém a na otázku atmosféry, jestli je spíše pozitivní nebo někdy cítí napětí, uvedla: „*Někdy aj napětí ..*“ Svou odpověď odůvodnila následovně: (N35): „*Že jsou tady někteří hnusní a tak ..*“ Jakmile někteří nerespektují pravidla, jsou sankcionováni. Jak respondentka potvrdila: (N37): „*Jo, Zákaz.*“

S vyjádřením vlastního názoru má Natálie problém, důvodem je následující výrok: (N49): „*Se stydím.*“ Ale v případě, že s něčím nesouhlasí, dokáže říct svůj názor ostatním dětem.

V průběhu rozhovoru uvedla, že se v kolektivu necítí oblíbená, ale celkově se k nízkopražskému zařízení vyjádřila takto: (N70): „*Mně se tady jenom líbí, že jsme tady jako kolektiv .. chodíme na soutěže, na výlety .. a takové věci.*“

Slávek uvedl, že od pracovníků Kajuty cítí vnitřní podporu, může se na ně spolehnout, ale se svými problémy se jim moc nesvěřuje, protože necítí důvěru. S jejich přístupem je spokojený.

V Kajutě se cítí dobře, na otázku jestli dokáže vyjádřit svůj vlastní názor, když s něčím nesouhlasí, uvedl: (S62): „*... no mě se tady něco líbí.*“ Do Kajuty chodí pravidelně: (S44): „*Já jdu vždycky ze školy domů, udělám si úkoly a pak jdu do Kajuty.*“

V kolektivu ostatních dětí se cítí přijímán a s nikým nemá žádný problém.

Radek cítí od pracovníků vnitřní podporu, ale se svými problémy se už moc nesvěřuje, cituji: (R22): „*... to moc ne už.*“ Na otázku důvěry reagoval touto odpovědí: (R25): „*Když se s něma domluvim, třeba ..dá se s něma domluvit.*“ Radek uvedl, že navštěvuje školní psycholožku, které se svěřuje se svými problémy. Na otázku, zda mu vyhovuje způsob oslovování pracovníků Kajuty, uvedl: (R102): „*Já jsem na to zvyklý ve škole.*“ Nemá potřebu to měnit, způsob oslovování nepovažuje za důležitý: (R103): „*Ne já jsem si na to zvykl už, já vám to řeknu mě to je jedno.*“

Radek vnímá Kajutu jako místo, kam se může uchýlit, když se necítí dobře. Někdy má také s chováním problémy, ale na otázku zda se domnívá, že jsou pravidla důležitá, uvedl: (R31): „*Tak jistě .. každé .. všude se musí dodržovat nějaká pravidla.*“

K atmosféře v Kajutě uvedl, že se někdy cítí dobře a někdy ne. Podle jeho slov měl dříve s ostatními dětmi problém v tom, že se mu posmívaly: (R36): „*Oni se mi tady všichni vysmívali ze začátku ..*“ Pracovníci Kajuty takové chování netolerovali a ti co se vysmívali, museli z Kajuty odejít. Dnes už se Radek cítí přijímán, o ostatních dětech uvádí: „*... „ti jsou v poho“.*“

S vyjádřením vlastního názoru, když se mu v Kajutě něco nelíbí nebo když s něčím nesouhlasí, má někdy problém, jak sám uvedl: „*Někdy jo a někdy ne.*“ Je však dobré, že si problémy s komunikací uvědomuje a snaží se ji zlepšovat.

V kolektivu ostatních dětí se necítí být oblíbený, na otázku zda si myslí, že je v kolektivu ostatních dětí oblíbený, uvedl: (R53): „*Myslím že ne .. maximálně ve florbale všichni říkají že jsem dobrej.*“ Z jeho výpovědi je zřejmé, že do Kajuty chodí některé děti, s kterými zrovna nejlépe nevychází, ale jak sám uvedl: (R63): „*... no já to neřeším kdo by mi neseděl nebo kdo mi nesedí ... chodijou sem .. ale co já s tím nadělám .. nic.*“ Jestli je ostatními dětmi přijímán, není pro něj důležité, citují: (R65): „*... to taky neřeším.*“ Pokud má s někým v Kajutě problém tak si ho nevšímá.

Anežka vnímá pracovníky Kajuty spíše jako učitele než kamarády a se svými problémy se jim nesvěřuje. Vztahy s pracovníky označila za přátelské, a když si s něčím neví rady, pracovník Kajuty je ochoten pomoci. Způsob oslovování pracovníků jí vyhovuje.

K atmosféře v Kajutě uvedla: (A67): „*hm .. někdy cítím napětí.*“ Jako důvod uvedla: (A68): „*Třeba já nečekám když jedem třeba na výlet tak já se zeptám jestli můžu jet taky a pán vždycky řekl že .. pán někdy řekne že ne. Že už nás je moc.*“ Anežka nechodí do Kajuty pravidelně a tak se někdy stane, že se včas nedozví o tom, že se jede na výlet, na který by ráda jela. Počet míst je omezený, podle počtu míst v automobilu. Svěřila se také s tím, že někdy do Kajuty chodí některé děti, které nerespektují pravidla, což narušuje celkovou atmosféru Kajuty.

Anežka v Kajutě nedokáže vyjádřit svůj názor, když s něčím nesouhlasí. Příčinou není strach, ale jak sama uvedla: (A91): „*Ne nebojím, ale stydím se.*“ Ale jak se v rozhovoru zmínila, nestává se, že by s něčím nesouhlasila, vyhovuje jí to tak, jak je to nastavené.

Na otázku, zda je v kolektivu oblíbená odpověděla pozitivně. Domnívá se, že ji ostatní děti přijímají a cítí se součástí kolektivu: (A99): „*Já jsem tam s něma společně.*“

Beáta od pracovníků Kajuty necítí podporu a nesvěřuje se jim ani se svými problémy. Vztahy s pracovníky označila následovně: (B81): „*No někdy jsou přísní a někdy jsou přátelšší.*“ Způsob oslovování pracovníků Kajuty by také neměnila.

Beáta byla při první návštěvě Kajuty zklamaná z přístupu ostatních dětí, které jak uvedla, zlobily a to ji trochu odradilo z dalších návštěv. Do Kajuty chodí nepravidelně. Celkovou atmosféru, podle Beáty narušují některé děti, které mají problém s respektováním pravidel.

S vyjadřováním vlastního názoru, když v Kajutě s něčím nesouhlasí, má problém, raději si to nechává pro sebe.

V kolektivu se necítí přijímána, myslí si, že ji ostatní děti neberou. Na otázku zda se cítí součástí skupiny, odpověděla, že se cítí spíše mimo kolektiv. Jestli ji ostatní přijímají, pro ni není důležité a vyjádřila se, že jí to ani netrápí: (B92): „*Ne, já jsem ráda sama.*“

5.2.3 Nabídka aktivit

Tato kategorie zahrnuje aktivity, které Kajuta nabízí a také činnosti, které by uživatelé v Kajutě přivítali. Kategorie nabídka aktivit byla vytvořena z následujících kódů: (M52): nabídka aktivit, (R14): oblíbené činnosti, (A11): nesplněná očekávání, (B49): důvod návštěvy.

Tabulka 3 Nabídka aktivit

Vlastnost	Přání	Motiv	Dimenze
Nabídka aktivit	Přání nových zkušeností	Aktivity	Dostačující
Oblíbené činnosti	Touha po uznání	Dosažení úspěšného výkonu	Silně motivující
Nesplněná očekávání	Přání nových zkušeností	Aktivity	Méně významné
Důvod návštěvy	Přání nových zkušeností	Aktivity	Motivující

Marek z nabídky společných aktivit uvedl: (M52): „*Jo fotbálek tady na fotbálku, chodíme do tělocvičny hrát hokej, fotbal, venku budeme hrát florbal na jaře a na léto ..*“

Při první návštěvě ho nejvíce zaujaly počítače, ale mezi nejoblíbenější činnosti uvedl: (M21): „*Hry ééé časopis abécéčko.*“ A dále uvedl: (M22): „*O počítač nejde, oni tady chodí jen kvůli počítači.*“

Marek byl trochu zklamaný, že si v Kajutě nemůže zahrát pinpong. Dříve chodíval do nízkoprahového zařízení v Moravské Třebové, kde často hrával pinpong, který mu v Kajutě chybí. Marek uvedl: (M12): „*U nás to bylo v Moravské Třebové, že tam pinpong, hráli jsme tam večer až do večera hry .. a zhasínali jsme tam světla a .. už nevím co tam bylo.*“

Za hlavní důvod návštěvy označil: (M104): „*Hry.*“ A dále dodal: (M105): „*Nee hry ne, výlety.*“ (M106): „*Třeba ve čtvrtek jdeme na výlet.*“ V Kajutě se cítí spokojený, celkové prostředí považuje za důležité a z jeho výroku je zřejmé, že důvodem je celkové prostředí:

(M23): „..., kvůli celé klubovně.“ Ke Kajutě se vyjádřil následovně: (M150): „... že je dobrá a skvělá.“

Natálii vyhovuje nabídka aktivit, které v Kajutě jsou. Při první návštěvě ji zaujalo následující: (N6): „... když chodíme na soutěže ... hrajeme tu hry .. sem na počítači .. maluju si.“ Je ráda, že může docházet do Kajuty, kde může trávit volný čas s ostatními a hrát různé hry. V Kajutě se cítí dobře, v rozhovoru uvedla: (N73): „Tam je nuda venku.“ A dodala: (N75): „Tady tak hrajeme stolní hry a tak.“

Ve škole má ráda tělocvik a v Kajutě oblibuje společné hry. Je spíše společenská a preferuje hry s ostatními dětmi.

Při návštěvě Kajuty se jí splnila očekávání, s nabídkou činností je spokojená.

Slávek je spokojený s nabídkou aktivit, které Kajuta nabízí, vyjádřil se následovně: (S8): „Mě všechno se tady líbí.“

Na otázku, která aktivita je pro něj nejoblíbenější, se konkrétně nevyjádřil: Baví ho všechny aktivity, které střídá podle vlastního zájmu. Mezi oblíbené hry patří také společné hry v tělocvičně: (S23): „Aj na sokolovně, taky tam hrajeme.“

Slávkova očekávání, když přišel do Kajuty, se splnila. S nabídkou je spokojený a žádné další aktivity mu v nabídce nechybí.

Konkrétní důvod návštěv Kajuty neuvedl, ale z jeho výpovědi vyplývá, že se mu v Kajutě líbí, nemá výhrady k nabídce aktivit a využívá všechny činnosti, které Kajuta nabízí.

Radka při první návštěvě Kajuty nejvíce zaujal stolní fotbal. Nabídka aktivit mu vyhovuje, je rád, že společně s ostatními chodí hrát různé hry i mimo Kajutu: (R45): „Aj chodíme ven, když je jako .. přes jaro, léto .. hrajeme venku na té sokolovně fotbal.“

Mezi jeho nejoblíbenější činnosti patří: (R14): „Stolní fotbaly a florbal.“

Jeho očekávání se splnila, vyjádřil se takto: (R8): „Jako jo že s námi aj jezdijou na výlety a jako že aj třeba nesedíme pořád tady a nejsme u počítačů jen .. že chodíme hrát třeba aj ten florbal.“

Jako důvod návštěv v Kajutě uvedl: (R88): „... poznávat nové lidi .. zahrát si tady fotbálek, kulečnick ... nebo někdy aj na počítači. No někdy, skoro často a nebo chodím na ten florbal.“

Radek na otázku, co by dělal ve volném čase, kdyby nebyla Kajuta, odpověděl: (R87): „Spal. Já jsem velký spáč.“ Kajutu navštěvuje ze své vlastní vůle: (R89): „.. to byla moje volba.“

Kdyby nebyla Kajuta, Radek by zřejmě trávil většinu volného času doma u televize. Jak uvedl v rozhovoru, s rodinou tráví volný čas následovně: (R94): „*Koukáme na filmy.*“ Radek se v rozhovoru svěřil s tím, že při prvních návštěvách Kajuty zažíval nepříjemné pocity spojené s tím, že se mu některé děti posmívaly. Domníváme se, že pro jeho sebevědomí je velmi důležité, že má možnost vynikat v některých aktivitách. Na otázku v čem je dobrý uvedl: (R47): „*hm ve florbale právě a ve volejbale.*“ Ostatní děti ho za to obdivují a tím má možnost prožívat příjemné pocity při prožívání úspěchu a respektu od ostatních. Ve florbale je v Kajutě jeden z nejlepších. Tento obdiv ostatních může být jako jeden z hlavních důvodů návštěv nízkoprahového zařízení.

Anežka uvedla, že většinou v Kajutě hraje kulečnick a na počítači. Hraje také společné hry v tělocvičně: (A76): „*hm .. když jdem vždycky do tělocvičny, tak tam jsou soutěživé hry a tam .. my hrajeme florbal.*“

K nejoblíbenějším činnostem řadí počítače a dále (A31): „*Eště stolní fotbal, kulečnick a hry Aktivita.*“

Při první návštěvě byla překvapená, že v Kajutě nebylo více počítačů. Její očekávání se tímto nesplnila: (A11): „*...já jsem čekala že tam bude víc počítačů.*“ Jinak je s nabídkou aktivit spokojená, uvedla: (A15): „*Jo .. všechno se mi tam líbí.*“

Důvodem návštěvy u Anežky je především možnost trávit volný čas na počítači a jak v rozhovoru uvedla: (A134): „*... já tu sem chodím pro zábavu.*“ Na otázku co Kajuta pro Anežku znamená, odpověděla: (A163): „*... pro mě je zážitkem .. že si tady můžu hrát .. třeba na počítači .. něco tady dávat ..*“ A ještě dodala: (A164): „*Jezdíme na výlety.*“ Na otázku, co by dělala, kdyby nebyla Kajuta uvedla: (A125): „*Byla bych doma*“ a její další výrok: (A126): „*Šla bych k babičce.*“ Rodiče někdy Anežku do Kajuty posílají, jak se zmínila v rozhovoru (A138): „*... abysme nebyli jenom furt doma.*“

Beátu při první návštěvě Kajuty nejvíce zaujaly následující aktivity: (B10): „*hm ... stolní hry .. kulečnick a počítače.*“ Nabídka aktivit jí vyhovuje.

Mezi nejoblíbenější činnosti uvedla: (B27): „*Počítače .. kulečnick .. a stolní hry.*“

Při první návštěvě Kajuty nebyla zklamaná z nabídky činností, ale především z důvodu nevhodného chování ostatních dětí. K nabídce her nemá žádné výhrady, vyhledává spíše hry, u kterých si hraje sama.

Důvodem návštěvy je pro ni také možnost trávit čas na počítači, protože doma počítač nemá. Na otázku z jakého důvodu do Kajuty přichází, uvedla: (B49): „... hm ... no že si tam třeba půjdu zahrát na počítači a tak ..“ Kdyby Kajutu nemohla navštěvovat, trávila by svůj volný čas doma. Má pouze jednu kamarádku ze školy, která nebydlí ve stejném městě, a tak spolu nemohou trávit volný čas společně. Při prvním rozhovoru uvedla, že Kajutu navštěvuje nepravdělně, ale při druhém rozhovoru se zmínila, že se to změnilo: (B107): „... skoro každý den, no.“ V Kajutě se cítí lépe než doma a jako důvod uvedla následující výrok: (B110): „Když je třeba mamka našťvaná nebo když .. no, když jsou doma nějaký problémy.“

5.2.4 Odměny

Tato kategorie zahrnuje různé způsoby odměňování uživatelů Kajuty a formy ocenění. Byla vytvořena z následujících kódů: (M45): způsoby odměňování, (R53) potřeba uznání, (B64) slavnosti.

Tabulka 4 Odměny

Vlastnost	Přání	Motiv	Dimenze
Způsoby odměňování	Touha po uznání	Dosažení úspěšného výkonu	Povzbuzující
Potřeba uznání	Touha po uznání	Dosažení úspěšného výkonu	Velmi důležité
Slavnosti	Touha po citové odezvě	Sociálního kontaktu	Důležité

Marek uvedl, že za odměnu dostávají sladkosti.

Na otázku, zda je v Kajutě dostatečně pochválen, když se mu něco podaří, odpověděl pozitivně a nejvíce se cítí být pochválen ze strany pracovníka Kajuty. Na otázku v čem je dobrý uvedl, že basketbal, který však v Kajutě zatím nehrály.

Marek ke slavení svátků a narozenin, uvedl: (M127): „...svátky jo. Jako že když třeba velikonoce a tak.“ A dodal: (M128): „A narozeniny.“ (M132): „Tak třeba můj brácha dostal tady odsud takovou tu skleničku s kočičkou a do toho se dávají ty penízky.“

Natálie potvrdila, že v Kajutě dostávají za odměnu: (N45): „Sladkosti a minuty na počítači.“

Natálie má ráda soutěživé hry, ve kterých vyniká a často vyhrává. Na otázku v čem je dobrá, odpověděla: (N43). „Ve vybíjené, házené..“ V Kajutě preferuje společné hry, ve kterých má možnost vyniknout, v rozhovoru uvedla, že často vyhrává.

Slávek se ke způsobům odměňování nevyjádřil. U těchto otázek si nevěděl rady ani nedokázal říct v čem je dobrý.

Radek na otázku odměňování uvedl: (R45): „...no my hrajem tak, že .. ehm ... z legrace hrajeme jenom tak abychom si zahráli a né .. jako já nehraju .. já třeba takovým hrám kvůli něčemu .. já si chodím jen zahrát .. to vůbec.“

Radek se domnívá, že je dostatečně pochválen, ale určitě je pro něj největším uznáním pochvala od ostatních dětí, které ho chválí za výkony ve florbale. V rámci rozhovoru byl dotázán, zda si vzpomene, kdy byl naposledy pochválen doma nebo v Kajutě a k tomu se vyjádřil takto: (R109): „... já jsem většinou seřvaný za špatné známky.“ Na další otázku, zda ho moc rodiče doma nechválí, odpověděl: (R111): „Jako někdy jo a někdy ne.“

K tématu oslavy v Kajutě si mnoho nevzpomněl. Na otázku, zda slaví svátky a narozeniny, odpověděl: (R114): „...jo .. myslím si, že jo. To nevím určitě.“

Anežka mezi způsoby odměňování také uvedla, že když se jim podaří napsat dobře diktát, mohou jít na počítač. Pokud hrají společné hry a některé z družstev vyhraje, také jsou odměňováni trávením času na počítači. Anežka uvedla: (A77): „A když vyhraje jedno družstvo .. tak má deset nebo pět minut na počítači.“

Kromě způsobů odměňování prodloužením času na počítači uvedla ještě sladkosti a slavení jubilea: (A80): „hm .. když třeba vyhrajeme, tak aj dostaneme třeba bonbóny nebo když máme svátek nebo narozeniny tak vždycky dostáváme.“ Oslavu Anežka popsala následovně: (A150): „... my tady moc neslavíme, jako že tady není dort, ale třeba pán nám dá bonbóny a nebo za vítězství nám dá třeba bonbóny, čokoládu a takový.“

Anežka je dobrá v matematice, ve výtvarce a v pracovní výchově. V Kajutě se cítí být dostatečně oceněna, na otázku kdy byla naposledy pochválena, uvedla: (A144): „... pochválena jsem byla včera ..“ a dodala: (A145): „Já jsem s pánem hrála šachy a pán mi to vysvětloval, tak já jsem vyhrála. Ale s pánovým vysvětlením.“

Beáta k formám odměňování uvedla následující: (B64): „Když třeba dostaneme vysvědčení nebo .. budeme mít svátek nebo narozeniny tak dostaneme nějakou odměnu.“ K oslavě si vzpomněla na následující zážitek: (B123): „... když loni jsme jeli na výlet tak jsem měla svátek tak jsem dostala bonbóny.“ To ji příjemně překvapilo, protože s tím nepočítala, jak uvedla: (B127): „... ne nečekala vůbec.“

Beáta v Kajutě nevyhledává soutěživé hry, příčinou mohou být vztahy s ostatními dětmi, o kterých se zmínila v tom smyslu, že byla jejich přístupem zklamaná. Raději volí činnosti, u kterých si může hrát sama. Necítí se být součástí kolektivu, je spíše uzavřená.

5.3 Výstup axiálního kódování

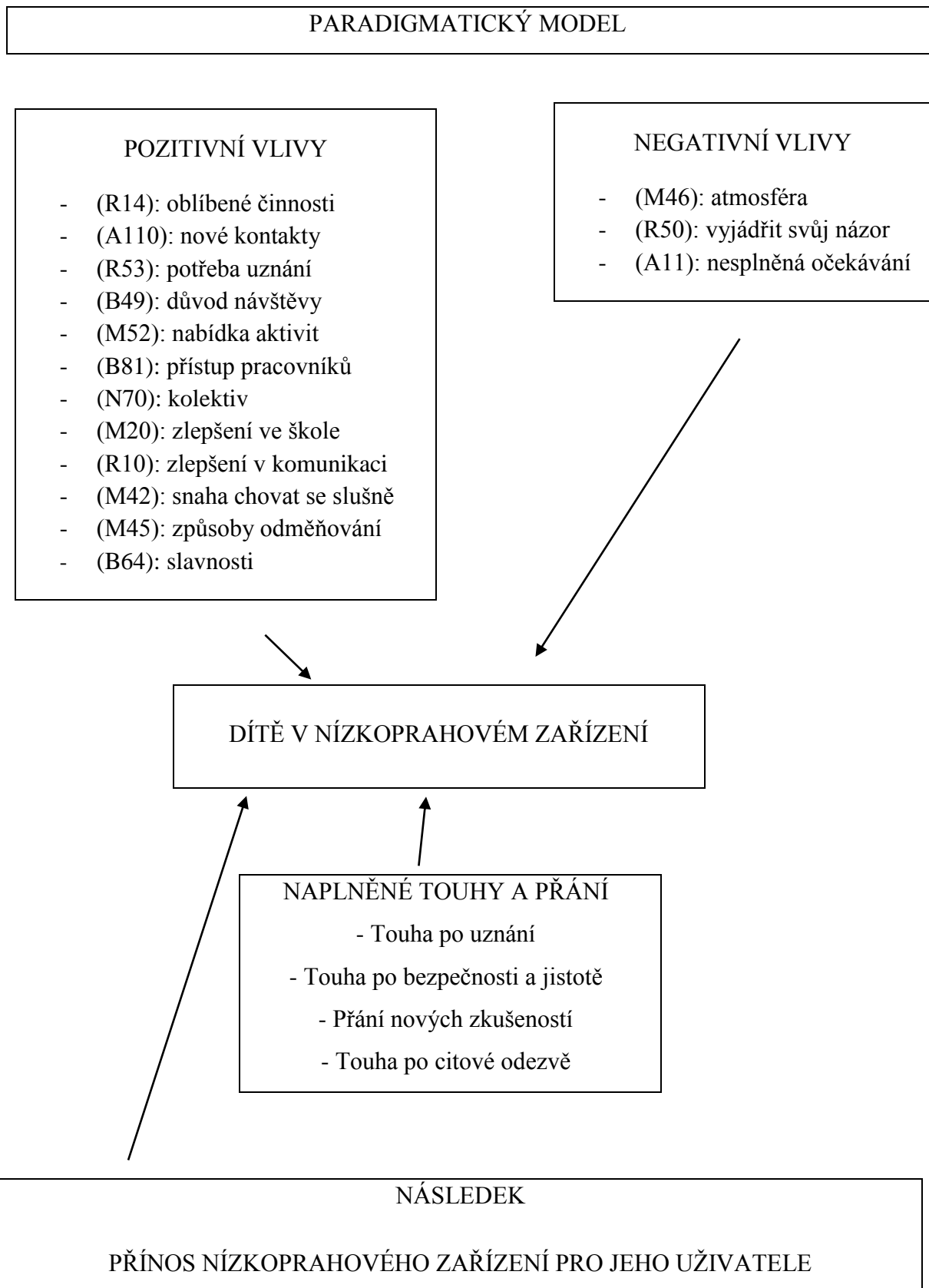
Pomocí axiálního kódování se nyní pokusíme získaná data uspořádat novým způsobem a vytvořit spojení mezi jednotlivými kategoriemi. Paradigmatický model znázorňuje přínos nízkoprahového zařízení z hlediska uživatele, kdy na základě vzájemné interakce dochází k uspokojování základních psychických potřeb dítěte.

Ústředním jevem modelu je dítě v nízkoprahovém zařízení, které je ovlivňováno pozitivními a negativními vlivy. Tato pozitiva a negativa byla získána analýzou rozhovorů s respondenty a následně byla seřazena podle důležitosti z hlediska motivace.

Pozitivní vlivy zahrnují hlavní motivační činitele, které přivádějí děti do nízkoprahového zařízení a zahrnují především oblíbené činnosti, nové kontakty, potřebu uznání, hlavní důvod návštěvy, nabídku aktivit, přístup pracovníků, kolektiv, zlepšení ve škole a v komunikaci, snahu chovat se slušně, způsoby odměňování a slavnosti.

Mezi negativní vlivy byly zahrnuty jevy, které narušují pozitivní působení nízkoprahového zařízení a to zejména vytvářením napětí nevhodným chováním některých uživatelů, neschopností vyjádřit svůj názor, když s něčím nesouhlasím a také nesplněnými očekáváními při první návštěvě Kajuty.

Na první pohled pozitivní vlivy převažují nad těmi negativními a prostřednictvím jejich působení jsou naplňovány touhy a přání dítěte v nízkoprahovém zařízení. Pořadí naplněných tužeb a přání bylo zvoleno podle nejčastějšího výskytu přiřazovaných přání vlastnostem v rámci interpretace otevřeného kódování. Nejvíce je naplňována touha po uznání, následovala touha po bezpečnosti a jistotě, dále přání nových zkušeností a touha po citové odezvě.

5.4 Výstup selektivního kódování

Hlavní příběh se týká dítěte, které žije v rodině s různými sociálními a finančními problémy a je nuceno vyrovnávat se s touto situací ve vztahu k sobě samému i k okolnímu světu. V tomto obtíženém vývojovém období nachází zázemí v nízkoprahovém zařízení, které dětem poskytuje bezpečný prostor k smysluplnému trávení volného času.

Centrální kategorií, která je považována za ústřední jev celého příběhu, bylo zvoleno:

„přijetí dítěte“

Děti jsou v nízkoprahovém zařízení přijímány takové, jaké jsou. Mohou zde trávit volný čas s ostatními dětmi, s pracovníky Kajuty nebo si zvolit činnost, která je individuální. Nebo zde mohou pouze být, odpočinout si od problémů okolního světa, aniž by je kdokoliv napomínal nebo obtěžoval. Kajuta nabízí své prostory všem dětem v určitém věkovém rozmezí, aniž by zjišťovala o dítěti bližší informace. Děti jsou ve své anonymitě chráněné, a pokud dodržují pravidla chování v Kajutě, mohou zde trávit čas tak dlouho, jak potřebují.

5.4.1 Vztahy k centrální kategorii

K ústřední kategorii jsme přiřadili další kategorie, které jsme uvedli do vzájemného vztahu s centrální kategorií.

1. Přijetí dítěte a smysluplné trávení volného času

Děti v nízkoprahovém zařízení nacházejí spoustu možností k smysluplnému trávení volného času prostřednictvím různých aktivit. Většina respondentů se zapojuje do společných her, ve kterých mohou využít svého talentu a dále jej rozvíjet. Prožívám úspěchu, mění celkový pohled na sebe sama, což pozitivně přispívá k vytváření vlastního sebepojetí. Navíc společné hry jim umožňují více se poznat a dochází tak k prohlubování vzájemných vztahů, což je důležité z hlediska socializace dítěte. Většina respondentů by bez přítomnosti nízkoprahového zařízení trávila svůj volný čas doma a o spoustu společných zážitků by byla ochuzena.

2. Přijetí dítěte a bezpečné prostředí

Nízkoprahové zařízení poskytuje dětem chráněný prostor, ve kterém se cítí spokojeně a příjemně. Až na některé situace, kdy dochází k narušování atmosféry zejména z důvodu nevhodného chování některých uživatelů a následnému vyloučení z Kajuty, zachovává si nízkoprahové zařízení klidné prostředí, ve kterém respondenti nacházejí útočiště v případě, že v rodině není příznivá atmosféra. Marek a Beáta v rozhovoru uvedli, že se v Kajutě cítí lépe

než doma. U Marka je to spíše z důvodu nabídky aktivit a možnosti být se svými kamarády. U Beáty bylo zjištěno, že začala Kajutu navštěvovat častěji z důvodu problémů v rodině. Pro ni je Kajuta únikem z domácího prostředí. Četnost návštěv respondentů vypovídá o tom, že Kajuta je pro ně velmi důležitým místem, stala se součástí jejich života a příznivě ovlivňuje jejich vývoj. Ať už je to změna ve smyslu zlepšení školního prospěchu, ve vzájemné komunikaci nebo snaha o lepší způsob chování k ostatním uživatelům Kajuty.

3. Přijetí dítěte a suplování rodiče

Pro rodiče je určitě velmi osvobozující, že jejich děti navštěvují nízkoprahové zařízení. Kajuta je svým způsobem taková paní na hlídání, která pomůže s domácími úkoly a hlavně dokáže jejich děti zabavit, aby doma nezlobily. V této chvíli se nabízí otázka, zda někteří rodiče existenci nízkoprahového zařízení spíše nevyužívají, aby si od svých dětí odpočinuli. Ale vraťme se zpět k dětem. Pracovníci nízkoprahového zařízení pomáhají dětem s domácími úkoly, učí je novým dovednostem a svým přístupem jim předávají žádoucí vzor chování dospělého člověka. Nízkoprahové zařízení je taková „náhradní rodina“, ve které místo rodičů výchovně působí pracovníci Kajuty, v mužském i ženském zastoupení, kteří svou přirozenou autoritou udržují klidný chod zařízení. Děti se v kolektivu učí vzájemně spolu vycházet a respektovat jeden druhého. Kromě Beáty si v Kajutě všichni respondenti našli nové kamarády a v kolektivu se cítí příjemně.

4. Přijetí dítěte a pravidla pro život

Možnost učit se respektovat určitá pravidla je velkým přínosem pro život každého dítěte. V některých rodinách našich respondentů nejsou žádná pravidla a děti často vyrůstají bez pevného režimu dne. Většina respondentů dochází do nízkoprahového zařízení každý den po škole a tak si nevědomě vytvářejí pravidelný režim dne. Návštěvy Kajuty tímto přispívají alespoň částečně k uspořádanému způsobu života, který dětem poskytuje pocit bezpečí a jistoty a vytváří určitý základ pro smysluplné trávení volného času do budoucna. Jak uvedli respondenti v rozhovorech, v nízkoprahovém zařízení jsou dána určitá pravidla, která jasně určují, jakým způsobem by se měli v Kajutě chovat. V případě porušování pravidel následuje sankce v podobě zákazu vstupu. Většina respondentů nemá s respektováním pravidel problémy, pouze Radek a Marek si své chování musí více hlídat, ale tuto skutečnost si uvědomují a snaží se chovat takovým způsobem, aby nebyli z Kajuty vyloučeni. Přání být s ostatními v Kajutě je pro ně silnou motivací k tomu, aby pracovali sami na sobě a vědomě se chovali žádoucím způsobem.

5.5 Shrnutí výsledků výzkumu

Na počátku výzkumu jsme si stanovili cíl analyzovat a popsat hlavní motivační činitele, které přivádějí děti do nízkoprahového zařízení, abychom dokázali odkrýt přínos nízkoprahového zařízení pro uživatele z hlediska naplňování jejich základních potřeb. Výzkum byl prováděn v nízkoprahovém zařízení SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem s uživateli ve věkovém rozmezí 11 - 15 let za použití techniky polostrukturovaného rozhovoru. Pro zpracování získaných dat byl zvolen kvalitativní metodologický přístup, metoda zakotvené teorie.

Rozhovor byl realizován ve dvou etapách. Prvního rozhovoru se zúčastnilo šest respondentů, kteří byli zrovna přítomni v nízkoprahovém zařízení a jejichž věk odpovídal požadovanému výzkumnému vzorku. Při rozhovoru s respondenty jsme se potýkali s problémem, jak zajistit dostatečné množství informací, protože většina respondentů se uchylovala pouze ke stručným odpovědím a bylo těžké proniknout hlouběji do vzájemných vztahů. Proto byla zvolena ještě druhá etapa rozhovorů, které se zúčastnili čtyři respondenti, se kterými byl rozhovor již realizován v první etapě a kteří byli v daném čase přítomni v nízkoprahovém zařízení.

Analýzou jednotlivých rozhovorů byly v rámci otevřeného kódování vytvořeny čtyři kategorie, které jsme pojmenovali Změnou k lepšímu, Vztahy a komunikace, Nabídka aktivit a Odměny. Ke každé kategorii jsme přiřadili kódy, které nejvíce danou kategorii charakterizují. V rámci interpretace zjištěných dat jsme zjišťovali, jaké motivy a přání souvisí s danou kategorií a co ji charakterizuje.

Kategorie **Změna k lepšímu** byla pojmenována podle následujících kódů: zlepšení ve škole, snaha chovat se slušně, nové kontakty a zlepšení v komunikaci. Někteří respondenti ve svých výpovědích uváděli, že se v nízkoprahovém zařízení připravují do školy, což se pozitivně projevuje na jejich školních výsledcích. Respondenti Marek a Natálie bydlí na ubytovně, kde nemají vhodné podmínky pro přípravu do školy. Marek uvedl, že v Kajutě má více prostoru na psaní domácích úkolů a zlepšil se zejména ve čtení. Pro Anežku a Natálii je přínosné, že mohou v zařízení procvičovat diktáty a jiné základní učivo.

Respondenti Marek a Radek ve své výpovědi uvedli, že občas mají problémy s chováním. Pro Marka je někdy těžké neporušovat pravidla Kajuty, ale tuto skutečnost si uvědomuje a snaží se chovat lépe. Radek také uvedl problémy s chováním, ale pravidla jsou pro něj důležitá a snaží se je respektovat.

Kromě Beáty si všichni respondenti našli v nízkoprahovém zařízení nové kamarády, se kterými se stýkají i mimo Kajutu. Beáta je hodně uzavřená, má problémy se začleněním do kolektivu a Kajuta je pro ni spíše únikem z domácího prostředí. Radek měl také problémy se začleněním, zejména na začátku kdy začal Kajutu navštěvovat. Některé děti se mu posmívaly, ale s pomocí pracovníků Kajuty těžké období překonal, postupně se naučil s ostatními komunikovat a našel si i nové kamarády.

Kategorie **Vztahy a komunikace** zahrnuje kódy: přístup pracovníků, atmosféra, vyjádřit svůj názor a kolektiv. Jak respondenti uvedli v rozhovoru, pracovníci Kajuty uplatňují různé přístupy podle situace, které musí řešit. V případě, že někteří uživatelé narušují celkovou atmosféru Kajuty, pracovníci udělují sankce v podobě zákazu vstupu do zařízení. Jinak jsou spíše přátelští. Většina respondentů v rozhovorech uvedla, že se v zařízení nesvěřují se svými problémy. Příčinou byla uváděna zejména malá důvěra vůči pracovníkům. S tím také souvisí otázka způsobu oslovování pracovníků Kajuty, které se nám jevilo v rozporu s celkovou atmosférou nízkoprahového zařízení. Jak bylo zjištěno, respondentům tento způsob oslovování vyhovuje a změnu nepovažují za důležitou.

V souvislosti s atmosférou Kajuty všichni respondenti uváděli nevhodné způsoby chování některých uživatelů, kteří narušují klidný chod zařízení. Jedná se o situace, které se v nízkoprahovém zařízení objevují, protože uživatelé pocházejí ze sociálně slabých rodin, ve kterých se často vyskytuje nepřiměřené chování. Prostřednictvím Kajuty je nevhodné chování usměrňováno, popřípadě jsou udělovány sankce.

V kolektivu se většina respondentů cítí dobře. Prostřednictvím soutěživých her mají uživatelé možnost prohlubovat vzájemné vztahy, více spolu komunikovat a odstraňovat různé etnické bariéry. Pouze Beáta má problémy se začleněním do kolektivu, necítí se být součástí kolektivu a vyhledává spíše individuální aktivity.

Kategorie **Nabídka aktivit** byla vytvořena z následujících kódů: nabídka aktivit, oblíbené činnosti, nesplněná očekávání a důvod návštěvy. Podle vyjádření respondentů, je nabídka aktivit v nízkoprahovém zařízení dostačující. Každý z nich má v Kajutě své oblíbené činnosti, které vyhledává a pozitivním zjištěním bylo, že mezi oblíbené aktivity nepatří pouze počítač, ale i jiné hry. Mezi nejoblíbenější aktivity v Kajutě patří stolní fotbal a kulečník a mimo zařízení jsou to různé společné hry jako florbal, hokej nebo fotbal. Velmi atraktivní jsou pro uživatele také výlety a různé soutěže.

Nesplněná očekávání v souvislosti nabídkou činností při první návštěvě nízkoprahového zařízení zmínili pouze dva respondenti. Marek byl zklamaný z toho, že si v Kajutě nemůže zahrát stolní tenis a Anežka byla překvapená z malého počtu počítačů. Respondentka Beáta nebyla zklamaná nabídkou aktivit, ale spíše chováním některých uživatelů.

Důvod návštěvy nízkoprahového zařízení je pro většinu respondentů především v tom, že si mohou zahrát různé hry, trávit čas na počítači nebo jezdit na výlety. Někteří respondenti uvedli, že tráví volný čas raději v nízkoprahovém zařízení než doma, ať už je důvodem napjatá atmosféra v rodině nebo více možností k zábavě.

Kategorie **Odměny** zahrnuje způsoby odměňování, potřebu uznání a slavnosti. Respondenti jsou v Kajutě odměňováni formou sladkostí nebo přidáním času na počítači za úspěšné výkony v různých aktivitách. Svou potřebu uznání naplňují zejména při různých společných hrách, ve kterých mohou vyniknout. Respondenti se také zmínili o oslavách svátků a narozenin v Kajutě, což přispívá k rozvoji pozitivních vztahů v kolektivu. Respondentka Beáta, která se nezapojuje do společných aktivit, si v rozhovoru vzpomněla na příjemný zážitek z loňského roku na oslavu svátku, kdy ji všichni v Kajutě popřáli. Prostřednictvím těchto oslav je dána příležitost i těm, kteří se necítí být v kolektivu oblíbeni, aby se stali na chvíli středem zájmu veškerého dění.

V rámci axiálního kódování jsme následně vytvořili paradigmatický model, jehož ústředním jevem je **Dítě v nízkoprahovém zařízení**, které je ovlivňováno pozitivními a negativními vlivy. Tyto vlivy zahrnují motivy jednání a přání. Vzájemné působení pozitivních i negativních vlivů na motivaci dítěte a naplňování jeho základních potřeb přispívá ke zdravému vývoji osobnosti a v tom spatřujeme hlavní přínos nízkoprahového zařízení.

V rámci selektivního kódování jsme vytvořili centrální kategorii, která je ústředním jevem našeho příběhu. K centrální kategorii, kterou jsme nazvali **Přijetí dítěte**, jsme přiřadili další čtyři kategorie, které jsou ve vzájemném vztahu s ústřední kategorií. Jedná se o následující dvojice: Přijetí dítěte a smysluplné trávení volného času, Přijetí dítěte a bezpečné prostředí, Přijetí dítěte a suplování rodiče a Přijetí dítěte a pravidla pro život.

Nízkoprahové zařízení přijímá každé dítě takové jaké je, bez rozdílů kulturní příslušnosti. Uživatelům Kajuty poskytuje širokou nabídku aktivit a také vytváří bezpečné prostředí, ve kterém se děti cítí spokojeně. Pracovníci pomáhají dětem s přípravou do školy, učí je novým dovednostem a dohlíží na dodržování pravidel v Kajutě. Nízkoprahové zařízení přispívá

k vytváření návyku trávit volný čas smysluplným způsobem a má svůj význam i z hlediska pravidelného režimu dne, který je nezbytný pro zdravý vývoj dítěte.

6 ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Záměrem našeho výzkumného šetření v SOS Kajutě v Bystřici pod Hostýnem bylo zjistit, jaký je přínos tohoto zařízení pro jeho uživatele z hlediska naplňování základních psychologických potřeb, jaké jsou hlavní motivační činitele, kteří přivádějí děti do nízkoprahového zařízení, co je pro uživatele přitažlivé z hlediska nabídky zařízení a také jakým způsobem lze zajistit větší motivaci u dětí k návštěvě Kajuty.

Hlavní motivační činitelé jako i naplňování základních psychologických potřeb se vzájemně prolínají a vždy působí společně. Některé motivy působí silněji a stejně tak i potřeby jsou pro některé uživatele důležitější než jiné. Vždy záleží na osobnosti dítěte, co je pro něj důležité, co se mu v rodině nedostává a co nejvíce vyhledává. V souvislosti s interpretací hlavních motivačních činitelů a potřeb použijeme jednotlivé kategorie, které byly vytvořeny v rámci otevřeného kódování a také související motivy a přání, které nejvíce odpovídaly daným kategoriím.

Zlepšení ve škole může být silným motivačním činitelem pro respondenty, kteří nedosahují dobrých výsledků ve škole a cítí se tímto v nevýhodě. Nízkoprahové zařízení jim poskytuje nejen pomoc při psaní domácích úkolů a procvičování základního učiva, ale především zajišťuje vhodné podmínky pro přípravu do školy, které většina respondentů doma nemá. Zejména ti co bydlí na ubytovně, nemají dostatek prostoru pro učení. Zlepšení ve škole souvisí s motivem dosažení úspěšného výkonu a naplněním touhy po uznání.

Snaha chovat se slušně vytváří dětem, které mají problém s respektováním pravidel prostor pro změnu v přístupu k ostatním dětem, což může značně ovlivnit chování ostatních vrstevníků k nim samotným. Mohou poznat a pochopit důsledky svého nepřiměřeného chování a výhody, které vyplývají z tolerantního přístupu k ostatním. Pravidla nízkoprahového zařízení poskytují ochranu před nežádoucími projevy a učí děti tomu, že bez pravidel se v životě neobejdou. Snaha chovat se vhodným způsobem pramení z potřeby bezpečného prostředí a souvisí s motivem sociálního kontaktu.

Nové kontakty jsou pro děti v období pubescence velmi důležité. Děti v tomto věku hodnotí sami sebe podle toho, jak je hodnotí jejich vrstevníci. Nová přátelství považujeme za velmi silný motivační činitel, který souvisí s motivem sociálního kontaktu, naplňující touhu po citové odezvě.

Zlepšení v komunikaci uvedl pouze jeden z našich respondentů, ale domníváme se, že se dotýká všech, kteří do nízkoprahového zařízení docházejí. Každodenní setkávání s ostatními lidmi v Kajutě vyžaduje zapojení se do komunikace, byť je jen minimální. Zlepšení v komunikaci považujeme za důležité, souvisí s motivem sociálního kontaktu a ve smyslu seberealizace naplňuje touhu po uznání.

Přístup pracovníků je podle vyjádření respondentů podporující. Dohlíží na respektování pravidel a v případě potřeby udělují sankce. Respondenti se mohou cítit pod jejich ochranou, mohou se na ně spolehnout v tom, že je ochrání před nevhodným způsobem chování některých uživatelů. Přístup pracovníků souvisí s motivem bezpečí a uspokojováním touhy po bezpečnosti a jistotě.

Atmosféru v Kajutě podle výpovědi respondentů narušují někteří uživatelé, kteří mají problém s respektováním pravidel. Všichni respondenti se shodli v tom, že někdy cítí napětí. Pro uživatele nízkoprahového zařízení mohou být tyto negativní zkušenosti v Kajutě i velkým přínosem, protože mají možnost učit se co je správné, co je ještě tolerováno a co už není možné tolerovat. V rodinách se sociálními problémy vzory správného chování často chybí a děti si často ani neuvědomují, že se chovají nevhodným způsobem. Atmosféra Kajuty je pro uživatele důležitá z hlediska naplňování touhy po bezpečnosti a jistotě a souvisí s motivem bezpečí.

S vyjádřením svého názoru mají respondenti problém. Většina se se svými problémy nesvěřuje, protože necítí dostatečnou důvěru k pracovníkům Kajuty. Svěřit se druhé osobě s problémy vyžaduje především důvěrný vztah a také vnější podmínky zařízení. Pracovníci Kajuty pracují s dětmi v místnosti, která je rozdělena do více částí, ale není zde uzavřený prostor pro intimní rozhovory s uživateli, kde by nebyli nikým rušeni. Tyto nedostačující vnější podmínky zařízení se mohou velkou měrou podílet na nízké důvěryhodnosti. Schopnost vyjádřit svůj názor souvisí s motivem sociálního kontaktu a s touhou po uznání.

Kolektiv je pro uživatele nízkoprahového zařízení důležitý z hlediska naplňování potřeby spolupatičnosti. Hodnocení vrstevníků je důležitým faktorem při vytváření obrazu o sobě a je jakýmsi zrcadlem, které nám ukazuje, jakým způsobem na naši osobu reagují druzí. Zda se respondenti cítí součástí skupiny či nikoli je velmi ovlivněno jejich osobností. Například Beáta působila velmi uzavřeným dojmem a v rozhovoru uvedla, že se necítí součástí kole-

tivu. Již při první návštěvě Kajuty byla zklamaná chováním některých dětí a skupinové činnosti raději nevyhledává. Kolektiv souvisí s motivem sociálního kontaktu a s naplňováním touhy po uznání.

Nabídka aktivit je podle vyjádření respondentů dostačující. Nízkoprahové zařízení nabízí pro uživatele širokou škálu činností jak ve vnitřních prostorách budovy, tak i mimo Kajutu. Kromě navštěvování tělocvičny a hřiště Tělovýchovné jednoty Sokol Bystřice pod Hostýnem, organizuje výlety a další akce. V období pubescence je potřeba aktivity velmi důležitá. Uspokojováním této potřeby lze předcházet různým projevům agrese vybitím energie smysluplným způsobem. Domníváme se, že pro děti, které vyrůstají v málo podnětném prostředí, může být nabídka volnočasových aktivit silným motivačním činitelem. Souvisí s motivem aktivity a naplňováním přání nových zkušeností.

Jedním z nejsilnějších motivačních činitelů, který přivádí respondenty do nízkoprahového zařízení, jsou jejich *oblíbené činnosti*. Ať už jsou to různé hry, stolní fotbal nebo počítače, prostřednictvím těchto činností mají děti možnost zažívat pocity radosti a úspěchu, zvláště ve skupině vrstevníků. Ocenění ze strany ostatních dětí zvyšuje sebevědomí a podílí se pozitivním způsobem na utváření vlastní identity. Oblíbené činnosti souvisí s motivem dosažení úspěšného výkonu a s touhou po uznání.

Nesplněná očekávání jsou spojena s prvotní představou o nabídce činností a s minulou zkušeností. Domníváme se, že tato nesplněná očekávání nemají významný vliv na motivaci respondentů k dalším návštěvám Kajuty a i přes prvotní zklamání jsou všichni respondenti s nabídkou aktivit spokojeni. Nesplněná očekávání se týkají nabídky činností a tak souvisí s motivem aktivity a přáním nových zkušeností.

Důvodem návštěvy je pro respondenty, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pravidelně, Kajuta jako taková. Četnost návštěv vypovídá o tom, že se stala nezbytnou součástí jejich života. Pro respondenty je Kajuta místem, ve kterém mohou smysluplně trávit volný čas, přináší jim do života nové zážitky a zkušenosti, které jim domácí prostředí neposkytuje. Někteří uvedli, že se cítí v Kajutě lépe než doma, protože nízkoprahového zařízení jim poskytuje klidné prostředí a únik před napjatou atmosférou v rodině. Důvody návštěv mají motivující charakter, souvisí s přáním nových zkušeností a s motivem aktivity.

Způsoby odměňování v Kajutě probíhají zejména formou sladkostí a přidaných minut na počítači. Pracovníci Kajuty odměňují uživatele například za úspěšný výkon v různých akti-

vitách nebo také za dobré vysvědčení. Odměny jako takové jsou pro respondenty povzbuzující k podávání dobrého výkonu, ale z hlediska motivace docházky do zařízení se domníváme, že nepatří mezi silné motivační činitele. Pro respondenty má větší význam radost ze hry nebo prožívání vlastního úspěchu před ostatními vrstevníky. Způsoby odměňování souvisí s touhou po uznání a s motivem dosažení úspěšného výkonu.

Potřeba uznání je pro respondenty velmi důležitá. Nízkoprahové zařízení vytváří prostor pro naplňování potřeby uznání především organizováním různých aktivit, ve kterých mohou uživatelé vyniknout a prožít si radost z ocenění od pracovníků Kajuty nebo od ostatních dětí. Období pubescence je důležitým mezníkem vývoje člověka pro utváření sebepojetí. Prožívání úspěchu a uznání pozitivním způsobem ovlivňuje vytvářený obraz o sobě. Někteří respondenti uvedli, že vynikají v některých činnostech, jiní uvedli, že jsou pochváleni, když se jim něco podaří nebo například za vysvědčení. Potřeba uznání souvisí s motivem dosažení výkonu a je silným motivačním činitelem.

Slavnosti konané na počest narození nebo svátků považujeme za důležité z hlediska prožívání vlastní důležitosti. Při prvním rozhovoru si na oslavy v Kajutě vzpomněla pouze Anežka s Beátou. Ostatní respondenti si vybavili zážitky z oslav až na dotázání při druhém rozhovoru. Slavnosti souvisí s motivem sociálního kontaktu a s naplňováním touhy po citové odezvě.

Jak jsme uvedli výše, motivační činitelé se prolínají a většinou působí společně. Síla působení motivů je u každého jednotlivce jiná podle toho, co prožívá a co potřebuje. U respondenta *Marka* je důvodem návštěv celkové prostředí Kajuty, ve kterém se cítí velmi dobře, rád hraje různé hry, jezdí na výlety a našel si zde i spoustu nových kamarádů. Také se zlepšil ve škole, protože v Kajutě má lepší podmínky pro přípravu domácích úkolů. *Natálie* se ráda účastní soutěživých her, ve kterých může vyniknout a prožívat radost z úspěchu. Je pro ni důležité trávit svůj volný čas zábavným způsobem s ostatními. *Natálie* se také zmínila o zlepšení ve škole, protože v Kajutě s pracovníky procvičuje diktáty a základní učivo. Bydlí také na ubytovně, kde nejsou vhodné podmínky pro přípravu do školy. Hlavními motivy u *Slávka* jsou různé aktivity, které mu přináší pocit uspokojení z činnosti a také kolektiv.

U *Radka* jsme zaznamenali významné změny v oblasti chování a komunikace. Při prvních návštěvách Kajuty měl problémy s přijetím ze strany ostatních uživatelů. Postupně se naučil více komunikovat a v současnosti se cítí být ostatními přijímán a dokonce uznáván za úspěchy v soutěživých hrách. K jeho nejoblíbenějším činnostem patří florbal, ve kterém je jeden

z nejlepších. Pro *Anežku* je hlavním motivem možnost trávit volný čas na počítači, ale také ráda hraje různé hry a jezdí na výlety. Pro *Beátu* je Kajuta především únikem z rodinného prostředí. Nové kontakty v zařízení nenavázala a nejraději tráví volný čas na počítači.

Nejčastějšími motivy u jednotlivých respondentů byly uváděny převážně *motivy sociálního kontaktu* v rámci navazování nových vztahů a změn v oblasti chování a komunikace. Také slavnosti souvisí s motivem sociálního kontaktu. Prostřednictvím různých oslav mají možnost na chvíli vyniknout i ti, kteří se v kolektivu příliš neprojevují. *Motiv aktivity* souvisí s nabídkou aktivit, které jsou pro většinu respondentů hlavní motivací k docházení do zařízení. *Motiv dosažení úspěšného výkonu* se projevuje v oblíbených činnostech nebo také ve způsobu odměňování. Také potřeba uznání je výsledkem motivu dosažení úspěšného výkonu. *Motiv bezpečí* je naplňován uplatňováním pravidel v Kajutě a přístupem pracovníků, kteří zajišťují bezpečný chod zařízení.

V rámci naplňování základních psychických potřeb je nejčastěji uspokojována *touha po uznání* například zlepšením ve školním prospěchu nebo v komunikaci, ale také prostřednictvím oblíbených činností. *Touha po citové odezvě* je naplňována navazováním nových kontaktů a prohlubováním vztahů v kolektivu. *Přání nových zkušeností* je uspokojováno prostřednictvím pestré nabídky aktivit a prožíváním společných zážitků. *Touha po bezpečnosti a jistotě* je naplňována změnou v chování a přístupem pracovníků, kteří dohlížejí na respektování pravidel v Kajutě a významným způsobem se podílí na celkové atmosféře zařízení.

Mezi přitažlivé nabídky aktivit bychom mohli zařadit stolní hry a počítače ve vnitřních prostorech Kajuty a také různé společné hry a výlety mimo zařízení. Ke zvýšení motivace dětí bychom doporučili rozšířit nabídku volnočasových aktivit o stolní tenis, který v nízkoprahovém zařízení chybí, a který by mohl zvýšit návštěvnost.

ZÁVĚR

Záměrem diplomové práce bylo zhodnocení přínosu nízkoprahového zařízení pro děti a mládež v Bystřici pod Hostýnem z pohledu jeho uživatelů. Cílovou skupinu tohoto zařízení tvoří především děti, které vyrůstají v málo podnětném prostředí v rodinách se sociálními a materiálními problémy. Tyto děti se od dětství potýkají s nedostatkem v materiálním světě, ale také s nedostatečným zájmem o jejich vnitřní prožívání. Jejich základní psychické potřeby nejsou dostatečně uspokojovány, protože jejich rodiče jsou natolik zaujati svými problémy, že si často neuvědomují zodpovědnost za své rodičovské poslání.

SOS Kajuta v Bystřici pod Hostýnem je pro tyto děti místem, kde mohou nacházet to, co jim doma chybí. Rodinné prostřední Kajuty dětem částečně nahrazuje málo podnětné domácí prostředí a kromě pestré nabídky volnočasových aktivit nabízí bezpečné prostředí, podporu a pomoc v náročných životních situacích. Pracovníci zařízení v mužském i ženském zastoupení svým způsobem suplují rodiče a poskytují dětem vzory dospělého chování, které v rodinách často chybí. Prostřednictvím nastavených pravidel učí děti jak se správně chovat, komunikovat a navazovat nové kontakty. V rámci společných aktivit se odstraňují různé etnické bariéry a děti tak mohou prostřednictvím her prohlubovat vzájemné vztahy.

V teoretické části jsme se zabývali osobností dítěte v sociálním ohrožení, teoreticky jsme uchořili problematické období dospívání a vymezili jsme si motivaci chování a základní psychické potřeby. V druhé kapitole jsme se zaměřili na dítě v náročných životních situacích, jaké jsou rizikové faktory v jeho životě a také jsme se zabývali prevencí rizikového chování a sociálně-právní ochranou dítěte. Třetí kapitola je zaměřena na oblast volného času, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež jako takové, co je jeho posláním a jaké jsou cíle v tomto zařízení. Také jsme se zabývali konkrétním zařízením v Bystřici pod Hostýnem.

Cílem praktické části bylo zjistit, jaké motivační činitele přivádějí děti do nízkoprahového zařízení v Bystřici pod Hostýnem a zejména jaký je přínos tohoto zařízení pro jeho uživatele z hlediska naplňování základních potřeb. Stanovili jsme si také výzkumné otázky, které určovaly směr našeho výzkumu. Kromě zaměření na hlavní motivační činitele a naplňování základních potřeb jsme se snažili zjistit, co je pro uživatele přitažlivé z hlediska nabídky a jakým způsobem lze zajistit větší motivaci u dětí k návštěvě nízkoprahového zařízení.

V rámci analýzy motivačních činitelů, které se podílejí na návštěvnosti, bylo zjištěno, že pro naše respondenty je důležitá Kajuta jako taková. Pro některé je především místem zábavy a setkávání s kamarády a pro některé je únikem z problémového rodinného prostředí. Většina

respondentů tráví svůj volný čas v Kajutě pravidelně. Stala se součástí jejich života, kde mají své místo a podílejí se na celkovém fungování tohoto společenství. Životem v Kajutě přijímají pravidla tohoto zařízení, učí se sociálním dovednostem a navazují nové vztahy. Prostřednictvím různých situací v Kajutě se učí správnému chování a jednání vůči ostatním a v rámci skupiny mají možnost poznávat sami sebe, nacházet a rozvíjet své skryté schopnosti. Nejčastějšími motivy u jednotlivých respondentů byly uváděny převážně motivy sociálního kontaktu, aktivity, ale také motiv dosažení úspěšného výkonu a bezpečnosti.

V rámci analýzy psychických potřeb jsme vycházely z teorie čtyř přání, jejímiž autory jsou psychologové Thomas a Znaniecki a kteří dospěli k názoru, že chování člověka je motivováno čtyřmi hlavními přáními, která jsou společná všem lidem bez rozdílu jejich kulturní příslušnosti. V našem výzkumu bylo zjištěno, že nejčastěji je uspokojována touha po uznání prostřednictvím úspěchů v různých soutěživých aktivitách nebo v oblíbených činnostech, ve kterých se uživatelé stále zdokonalují. Také je tato potřeba naplňována prostřednictvím zlepšení v sociálních dovednostech například zlepšením ve školním prospěchu nebo změnou v chování nebo v komunikaci. Dále je v nízkoprahovém zařízení často uspokojována touha po citové odezvě navazováním nových kontaktů a prohlubováním vztahů v kolektivu. Prostřednictvím pestré nabídky aktivit a nových zážitků je uspokojována potřeba přání nových zkušeností a touha po bezpečnosti a jistotě je naplňována uplatňováním pravidel v Kajutě a přístupem pracovníků, který zajišťují bezpečnost v nízkoprahovém zařízení.

Pro respondenty je přitažlivá nabídka aktivit v Kajutě i mimo zařízení. Ve vnitřních prostorech jsou nejoblíbenějšími činnostmi především stolní hry a počítače. Atraktivní jsou také různé společné aktivity v prostorách Sokola Bystřice pod Hostýnem a společné výlety.

Pro zajištění větší motivace u dětí k návštěvě nízkoprahového zařízení jsme se zabývali otázkou rozšíření nabídky volnočasových aktivit o stolní tenis, který v nízkoprahovém zařízení chybí. Doporučovali bychom využít možnosti prostorů v tělocvičně sokolovny, kde by mohl být stůl skladován a využíván. V souvislosti se zajištěním finančních prostředků bychom doporučili využít možnosti vyhlášení grantového řízení Města Bystřice pod Hostýnem a podat si žádost k zakoupení stolu na stolní tenis s příslušenstvím.

Přínos nízkoprahového zařízení v Bystřici pod Hostýnem pro jeho uživatele je značný. Poskytuje dětem bezpečné prostředí, vytváří vhodné podmínky pro přípravu do školy, nácvik sociálních dovedností a kromě zajímavých volnočasových aktivit organizuje různé akce a výlety, kterých se děti velmi rády účastní. Výsledky diplomové práce budou podkladem

pro hodnocení dosavadního působení SOS Kajuty v rámci vyhodnocení Střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb obce s rozšířenou působností Bystřice pod Hostýnem na období 2013 – 2016, v němž bylo zřízení nízkoprahového zařízení jednou z priorit v oblasti pracovní skupiny pro rodinu, děti a mládež.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2008. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Vyd. 3. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2] BEDNÁŘOVÁ, Zdena a Lubomír PELECH, 2003. *Slabikář sociální práce na ulici: supervize, streetwork, financování*. Brno: Doplněk. ISBN 8072391488.
- [3] ČÁP, Jan a Zdeněk DYTRYCH, 1968. *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [4] ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999, o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sběrka zákonů České republiky. 1999, částka 111. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=359/1999&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
- [5] ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. In: Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=108/2006&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
- [6] GOLEMAN, Daniel, 1997. *Emoční inteligence*. Praha: Columbus. ISBN 80-85928-48-5.
- [7] HELUS, Zdeněk, 2009. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-628-5.
- [8] HELUS, Zdeněk, 2003. *Psychologie pro střední školy*. Vyd. 3. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-876-2.
- [9] HOFBAUER, Břetislav, 2004. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.
- [10] HOMOLA, Miloslav, 1972. *Motivace lidského chování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [11] CHALUPA, Bohumír, 2007. *Psychologie dnes a zítra*. Brno: Littera. ISBN 978-80-85763-38-6.
- [12] JANIŠ, Kamil, 2009. *Úvod do problematiky volného času*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd. ISBN 978-80-7248-530-7.

- [13] KOLDINSKÁ, Kristina, 2007. *Sociální právo*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7179-620-6.
- [14] KOLEKTIV AUTORŮ, 2013. *Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ORP Bystřice pod Hostýnem na období 2013 – 2016*. Přerov. ISBN 978-80-87809-05-1. Dostupné také z: <http://www.mubph.cz/clanek.php?id=3474>
- [15] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ, 2001. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- [16] KRAUSOVÁ, Lucie a Věra NOVOTNÁ, 2006. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI. ISBN 80-7357-214-1.
- [17] KUNÁK, Stanislav, 2007. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: Iris. ISBN 978-80-89256-10-5.
- [18] LABÁTH, Vladimír, 2001. *Riziková mládež: možnosti potenciálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-66-4.
- [19] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.
- [20] LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ, 1986. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum.
- [21] Low-threshold treatment programs, 2016. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. [cit. 2016-03-26]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Low-threshold_treatment_programs
- [22] MADSEN, K, 1972. *Teorie motivace: (srovnávací studie moderních teorií motivace)*. Praha: Academia.
- [23] MARTINEK, Michael, 2008. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. Praha: Jabok. ISBN 978-80-904137-2-6.
- [24] MATĚJČEK, Zdeněk, 1989. *Rodiče a děti*. Vyd. 2. Praha: Avicenum.
- [25] MATĚJČEK, Zdeněk, 2003. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 8071788538.
- [26] MATOUŠEK, Oldřich, 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.
- [27] MŠMT, 2010. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. *MŠMT* [online]. Dokument

- MŠMT, č.j.: 21291/2010-28. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
- [28] NAKONEČNÝ, Milan, 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0592-7.
- [29] PÁVKOVÁ, Jiřina, 2002. *Pedagogika volného času: [teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času]*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 8071787116.
- [30] PELIKÁN, Jiří, 1995. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis.
- [31] *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* [online], 2008. Praha: Česká asociace streetwork, o.s. [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/images/download/Pojmoslovi_text.pdf
- [32] PÖTHE, Petr, 1996. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G. ISBN 80-901896-5-2.
- [33] ŘEZÁČ, Jaroslav, 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-48-6.
- [34] ŘÍČAN, Pavel, 2010. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Vyd. 6. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3133-9.
- [35] ŘÍČAN, Pavel, 1973. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis.
- [36] SAK, Petr, 2000. *Proměny České mládeže*. Praha: Petrklíč. ISBN 80-7229-042-8.
- [37] SOS Kajuta. SOS dětské vesnický [online]. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/sos-kajuta/>
- [38] STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert. ISBN: 80-85834-60-X.
- [39] TRAIN, Alan, 2001. *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Praha: Portál. ISBN 8071785032.
- [40] VÁGNEROVÁ, Marie, 1997. *Úvod do psychologie*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-421-7.
- [41] VYKOPALOVÁ, Hana, 2002. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0337-4.
- [42] *Výroční zpráva 2014* [online]. Sdružení SOS Dětských vesniček. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/res/data/127/014252.pdf>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Změna k lepšímu	49
Tabulka 2 Vztahy a komunikac	52
Tabulka 3 Nabíka aktivit	55
Tabulka 4 Odměny	58